4. خصائل ۽ شمائل نبوي صَلَّى اللّٰهُ عَلَيۡهِ وَعَلٰى آلِهٖ وَاَصۡحَابِهٖ وَسَلَّمَ

سکيا جي حاصلات

* خصائل ۽ شمائل جي معنىٰ مفهوم بيان ڪري سگھن. * رسول الله صَلَّى اللّٰهُ عَلَيۡهِ وَعَلٰى آلِهٖ وَاَصۡحَابِهٖ وَسَلَّمَ جن جون عادتون ۽ طور طريقا بيان ڪري سگھن. * روزاني جي عملي ۾ پاڻ ڪريم صَلَّى اللّٰهُ عَلَيۡهِ وَعَلٰى آلِهٖ وَاَصۡحَابِهٖ وَسَلَّمَ جن جي نقش قدم تي هلڻ جي ڪوشش ڪندا.

خصائل ۽ شمائل جي معنىٰ ۽ مفهوم:

”خصائل“ عربي لفظ ”خصلة“ مان ورتل آهي جنهن جي معنىٰ عادت آهي. (سني هجي يا بُري) جڏهن تہ شمائل ”شميلة“ جو جمع آهي جنهن جي معنىٰ سٺي طبيعت، عمده عادت ۽ نيڪ صفت، خصلت آهي، خصائل ۽ شمائل نبوي صَلَّى اللّٰهُ عَلَيۡهِ وَعَلٰى آلِهٖ وَاَصۡحَابِهٖ وَسَلَّمَ مان رسول الله صَلَّى اللّٰهُ عَلَيۡهِ وَعَلٰى آلِهٖ وَاَصۡحَابِهٖ وَسَلَّمَ جن جون ظاهري خوبيون، باطني خصلتون ۽ عمده عادتون مراد آهن گڏوگڏ ان ۾ پاڻ ڪريم صَلَّى اللّٰهُ عَلَيۡهِ وَعَلٰى آلِهٖ وَاَصۡحَابِهٖ وَسَلَّمَ جن جي ڏينهن ۽ رات جي زندگي مثلاً: اٿڻ، ويهڻ، کائڻ، پيئڻ، سمهڻ، جاڳڻ، مزاج سندن معاشرت ۽ لباس، اخلاق ۽ پاڪ خصوصيتون ۽ خوبيون ۽ وصفون، خاص ڪري پاڻ ڪريم صَلَّى اللّٰهُ عَلَيۡهِ وَعَلٰى آلِهٖ وَاَصۡحَابِهٖ وَسَلَّمَ جن جو گھر وارن سان ورتاءُ، ماڻهن سان ملڻ جلڻ، پاڻ ڪريم صَلَّى اللّٰهُ عَلَيۡهِ وَعَلٰى آلِهٖ وَاَصۡحَابِهٖ وَسَلَّمَ جن جو ساٿين سان رويو ۽ پاڻ ڪريم صَلَّى اللّٰهُ عَلَيۡهِ وَعَلٰى آلِهٖ وَاَصۡحَابِهٖ وَسَلَّمَ جن جي ظاهري صورت، سيرت، حليو مبارڪ ۽ جسماني بناوت بہ شامل آهي.

خصائل ۽ شمائل نبوي صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَعَلٰی آلِهٖ وَاَصْحَابِهٖ وَسَلَّمَ جي اهميت ۽

فضيلت: حضور اڪرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَعَلٰی آلِهٖ وَاَصْحَابِهٖ وَسَلَّمَ جن جي پاڪيزه زندگي ئي اسلام جي صحيح ۽ ڪامل تصوير آهي، پاڻ ڪريم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَعَلٰی آلِهٖ وَاَصْحَابِهٖ وَسَلَّمَ جن جي اقوال ۽ افعال ۽ زندگي مبارڪ جي پيروي ئي مومن لاءِ نجات جو ذريعو آهي. ارشاد باري تعالىٰ آهي ته: لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِيْ رَسُوْلِ اللهِ اُسْوَةٌ حَسَنَةٌ۔ (الاحزاب: 21) ترجمو: (مسلمانو!) حقيقت ۾ توهان جي لاءِ رسول الله ۾ هڪ بهترين نمونو آهي.“ تنهن ڪري الله تعالىٰ پنهنجي پياري نبي ڪريم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَعَلٰی آلِهٖ وَاَصْحَابِهٖ وَسَلَّمَ جن جي عمده عادتن ۽ بي مثال سيرت کي هن امت لاءِ هڪ بهترين ”اسوه حسنه“ قرار ڏئي ماڻهن کي ان جي مطابق زندگي گذارڻ جي ترغيب ڏني آهي. الله تعالىٰ رسول اڪرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَعَلٰی آلِهٖ وَاَصْحَابِهٖ وَسَلَّمَ جن کي عمده عادتن، بي مثال صورت وانگر اعلىٰ سيرت، بلند اخلاق ۽ عمده صفتن جو مجموعو بڻايو، جنهن جي گواهي خود قرآن به ڏني آهي: وَاِنَّكَ لَعَلٰى خُلُقٍ عَظِيْمٍ۔ (سورة القلم:4) ترجمو: بيشڪ اوهان جا اخلاق اعلىٰ آهن. رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَعَلٰی آلِهٖ وَاَصْحَابِهٖ وَسَلَّمَ جن جي ذات اقدس سيرت ۽ صورت ٻنهي جي اعتبار سان ڪامل ۽ اڪمل آهي. پاڻ پنهنجي قوم ۾ سٺي ڪردار، فاضلانه اخلاق ۽ ڪريمانه عادتن جي لحاظ کان نه رڳو ممتاز هئا پر حضور اڪرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَعَلٰی آلِهٖ وَاَصْحَابِهٖ وَسَلَّمَ جن جي شخصيت نهايت رُعب ۽ وقار واري هئي. پاڻ سڀ کان وڌيڪ بامروت، سڀ کان وڌيڪ خوش اخلاق، سڀ کان وڌيڪ سچار ۽ ڪريم، سڀ کان وڌيڪ نيڪ عمل ڪرڻ وارا، سڀ کان وڌيڪ وعدي جا پابند، سڀني کان وڌيڪ امانت دار هئا. جيڪي ماڻهو پنهنجي اڪيلائيءَ يا گڏ واري زندگيءَ کي سهڻو ۽ ڪامياب بڻائڻ چاهين ٿا ته انهن کي نبي ڪريم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَعَلٰی آلِهٖ وَاَصْحَابِهٖ وَسَلَّمَ جن جي خصائل ۽

شمائل مٿان پوري رضامندي ۽ دل جي لڳاءَ سان پيروي ڪرڻ گهرجي ۽ ڪين اها خبر هجي تہ حضور ڪريم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَعَلى آلِهٖ وَاَصْحَابِهٖ وَسَلَّمَ جن جيڪو بہ حڪم پنهنجي زبان مبارڪ سان واضح لفظن ۾ ڏئي ويا يا نبي ڪريم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَعَلى آلِهٖ وَاَصْحَابِهٖ وَسَلَّمَ جن ڪي چا وڻي ٿو يا چا نٿو وڻي ۽ پاڻ ڪريم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَعَلى آلِهٖ وَاَصْحَابِهٖ وَسَلَّمَ جن جي اٿڻ ويهڻ جو طريقو چا آهي ۽ ڳالهائڻ جو انداز ڪيئن آهي ۽ پاڻ هلندا ڪيئن هئا ۽ ڪپڙا ڪهڙا پائيندا هئا ۽ ڪين ڪاڏي ۾ ڪهڙي شيءِ پسند هئي. اهو سڀ ڄاڻي ايمان وارو ان جي پيروي ڪري ۽ ٻنهي جهانن جي ڪاميابي حاصل ڪري.

پاڻ ڪريم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَعَلى آلِهٖ وَاَصْحَابِهٖ وَسَلَّمَ جن جو پنهنجي گهر وارن سان ورتاءُ: حضور اڪرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَعَلى آلِهٖ وَاَصْحَابِهٖ وَسَلَّمَ جن جي گهريلو زندگي نهايت شائستہ ۽ خوشگوار قسم جي هئي. پاڻ ڪريم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَعَلى آلِهٖ وَاَصْحَابِهٖ وَسَلَّمَ جن پنهنجي گهر وارن سان گهر جي ڪمن ۾ هٿ ونڊائيندا هئا، پنهنجا ڪم پاڻ ئي ڪندا هئا ۽ گهر وارن سان ڪڏهن بہ سختيءَ سان پيش نہ ايندا هئا.

حضرت بيبي عائشه رضي الله عنها فرمائي ٿي تہ پاڻ ڪريم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَعَلى آلِهٖ وَاَصْحَابِهٖ وَسَلَّمَ جن فرمايو تہ توهان مان سڀني کان وڌيڪ اهو ماڻهو سٺو آهي جيڪو پنهنجي گهر وارن جي لاءِ سٺو آهي ۽ مان پنهنجي گهر وارن جي معاملي ۾ توهان سڀني کان وڌيڪ سٺو ۽ بهتر آهيان. (سنن ترمذي حديث:3895)

حضرت انس رضي الله عنه جو بيان آهي تہ مون رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَعَلى آلِهٖ وَاَصْحَابِهٖ وَسَلَّمَ جن کان وڌيڪ ڪنهن بہ ماڻهوءَ کي نہ ڏٺو جيڪو پنهنجي گهر وارن جي لاءِ شفيق ۽ مهربان هجي. (اخلاق النبي صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَعَلى آلِهٖ وَاَصْحَابِهٖ وَسَلَّمَ (ابو الشيخ الاصبهاني، ج-1، ص-380)

حضور ڪريم صَلَّى اللهُ عَلَيۡهِ وَعَلٰى آلِهٖ وَاَصۡحَابِهٖ وَسَلَّمَ جن گهر ۾ عام ماڻهن وانگر زندگي گذاريندا هئا. ام المؤمنين حضرت بيبي عائشه رضي الله عنها فرمائي ٿي ته حضور ڪريم صَلَّى اللهُ عَلَيۡهِ وَعَلٰى آلِهٖ وَاَصۡحَابِهٖ وَسَلَّمَ جن پنهنجا ڪپڙا پاڻ صاف ڪندا هئا، ٻڪريءَ جو کير پاڻ ڏهندا هئا، پنهنجا ڪم پاڻ ڪندا هئا. ڪپڙن ۾ جوتن تي چتيون هڻڻ ۾ پنهنجي ڪپڙي کي سبڻ جهڙا سڀ ڪم پاڻ ئي ڪندا هئا.

اهڙي طرح گهر وارن سان خوش طبعي سان پيش اچڻ، پنهنجي گهر وارن جي ضرورتن کي پورو ڪرڻ ۽ گهر ۾ اندر اچڻ وقت گهر وارن کي سلام ڪرڻ به رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيۡهِ وَعَلٰى آلِهٖ وَاَصۡحَابِهٖ وَسَلَّمَ جن کان ثابت آهي. اهي سڀ ڳالهيون هڪ سٺي گهراڻي کي جوڙڻ ۾ اهم ڪردار ادا ڪن ٿيون.

حضور اقدس صَلَّى اللهُ عَلَيۡهِ وَعَلٰى آلِهٖ وَاَصۡحَابِهٖ وَسَلَّمَ جن جو محلي ۽ معاشري جي ماڻهن سان ورتاءُ: حضور ڪريم صَلَّى اللهُ عَلَيۡهِ وَعَلٰى آلِهٖ وَاَصۡحَابِهٖ وَسَلَّمَ جن جي زندگي نه صرف هڪڙي سٺي اخلاق، پاڪيزه ڪردار اپنائڻ ۾ رهنمائي ڪري ٿي پر معاشري کي سٺي ڪان سٺو بڻائڻ ۽ گڏيل برابري کي ترقي ڏيڻ جي لاءِ خاندان، محلي ۽ پاڙيسرين سان سٺي سلوڪ تي به زور ڏيندي آهي، تنهن ڪري معاشرتي معاملن ۾ رشتيدارن ۽ پاڙيسرين سان سٺو سلوڪ ڪرڻ انهن جي ضرورتن جو خيال رکڻ، انهن کي تحفا ۽ سوکڙيون موڪلڻ، طبع پرسي ڪرڻ، تعزيت ڪرڻ، هڪ ٻئي کي دعوت ڏيڻ، معاشري جي ڪمزور ماڻهن جي ڪم اچڻ، دشمن سان به نيڪي ڪرڻ وغيره پاڻ سڳورن صَلَّى اللهُ عَلَيۡهِ وَعَلٰى آلِهٖ وَاَصۡحَابِهٖ وَسَلَّمَ جي خصائل مبارڪ مان آهي جنهن تي رسول اڪرم صَلَّى اللهُ عَلَيۡهِ وَعَلٰى آلِهٖ وَاَصۡحَابِهٖ وَسَلَّمَ جن پنهنجي شريعت ۾ گهڻو توجه ڏنو آهي.

ام المؤمنين حضرت بيبي خديجة الڪبرىٰ رضي الله عنها

حضور اڪرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَعَلٰى آلِهٖ وَاَصْحَابِهٖ وَسَلَّمَ جن کي مخاطب ٿي فرمائي ٿي تہ اوهين صلہ رحمي ڪيو ٿا ۽ بي سهارن جا بار کڻو ٿا، خالي هٿن وارن جي مدد ڪيو ٿا، مهمان جي مهمان نوازي ڪيو ٿا، حق جي سلسلي ۾ اچڻ وارين مصيبتن ۾ مدد ڪندا آهيو، الله تعالىٰ توهان کي ڪڏهن بہ اڪيلو نہ ڇڏيندو. اهي سڀ خوبيون پياري رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَعَلٰى آلِهٖ وَاَصْحَابِهٖ وَسَلَّمَ جن جي همدردي ۽ خير خواهي واري رويي جي عڪاسي ڪن ٿيون. جنهن مان معاشري جي ڪمزور طبقي سان بہ اهڙو ئي سلوڪ رکڻ جو طريقو معلوم ٿئي ٿو جيڪو ڪنهن شاهاڻي طرز رکڻ واري سان رکيو وڃي ٿو.

اهڙي طرح مظلومن ۽ بيواهن جي فرياد ٻڌڻ ۽ انهن جي ڪم اچڻ حضور اڪرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَعَلٰى آلِهٖ وَاَصْحَابِهٖ وَسَلَّمَ جن جو پسنديده مشغلو هو مثال طور: هڪ اجنبي ماڻهو حضور اڪرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَعَلٰى آلِهٖ وَاَصْحَابِهٖ وَسَلَّمَ جن وٽ اچي دانهن ڏيڻ لڳو تہ ابوجهل جي ذمي منهنجو ڪجهہ قرض آهي، جيڪو هو مون کي نہ ٿو ڏئي، ان وقت پاڻ ڪريم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَعَلٰى آلِهٖ وَاَصْحَابِهٖ وَسَلَّمَ جن ڪعبت الله ۾ عبادت ڪري رهيا هئا. پر عبادت کي مؤخر ڪري پنهنجي ذاتي دشمن ابوجهل وٽ بہ هڪ اجنبيءَ جي مدد ڪرڻ جي لاءِ اٿي پيا ۽ ان کي پنهنجو حق وٺي ڏنائون.
(تهذيب سيرت ابن هشام ص 74)

8 هجريءَ ۾ جڏهن الله تعالىٰ حضور اڪرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَعَلٰى آلِهٖ وَاَصْحَابِهٖ وَسَلَّمَ جن کي قريش مڪه تي غلبو عطا ڪيو ۽ مڪو فتح ٿيو تہ حضور اڪرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَعَلٰى آلِهٖ وَاَصْحَابِهٖ وَسَلَّمَ جن ويهن ورهين جي ظلم ۽ زيادتن جو بدلو وٺڻ جي بجاءِ پنهنجي قوم جي ماڻهن کي معاف ڪندي اعلان ڪيو تہ (ترجمو: اڄ توهان تي ڪا بہ ملامت نہ آهي وڃو توهان سڀ آزاد آهيو (رحمت للعالمين ج-1، ص-13) اسان کي گهرجي تہ

رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَعَلىٰ آلِهٖ وَاَصْحَابِهٖ وَسَلَّمَ جن جي خصائل ۽ شمائل کي اپنائي ٻنهي جهانن جي ڪاميابي حاصل ڪيون. خاص ڪري حضرت خديجة الڪبرىٰ رضي الله عنها جي پاران حضور اڪرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَعَلىٰ آلِهٖ وَاَصْحَابِهٖ وَسَلَّمَ جن جي لاءِ بيان ڪيل خصوصيتون اسان جي لاءِ تابعداريءَ جي لائق آهن. حضور اڪرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَعَلىٰ آلِهٖ وَاَصْحَابِهٖ وَسَلَّمَ جن جي محبت ماڻڻ جو ٻيو ذريعو درود ۽ سلام جي ڪثرت آهي جيڪو حضرت محمد صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَعَلىٰ آلِهٖ وَاَصْحَابِهٖ وَسَلَّمَ جن جي شفاعت کي حاصل ڪرڻ جو ذريعو آهي.

شاگردن ۽ شاگردياڻين لاءِ سرگرمي	نبي اڪرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَعَلىٰ آلِهٖ وَاَصْحَابِهٖ وَسَلَّمَ جن جي خصائل ۽ شمائل جي روشني ۾ موجوده ماحول (ڪلاس روم، اسڪول، گهر، محلي، راند جي ميدان ۽ شهر) بابت نڪتا لکو.

مشق

(الف) هيٺين سوالن جا تفصيلي جواب لکو:

1. خصائل ۽ شمائل نبوي صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَعَلىٰ آلِهٖ وَاَصْحَابِهٖ وَسَلَّمَ جي اهميت ۽ فضيلت تي نوٽ لکو.
2. ٻين جي ڪم اچڻ ۾ نبي اڪرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَعَلىٰ آلِهٖ وَاَصْحَابِهٖ وَسَلَّمَ جن جو طريقو ڪهڙو هو؟

(ب) هيٺين سوالن جا مختصر جواب لکو:

1. خصائل ۽ شمائل نبوي صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَعَلىٰ آلِهٖ وَاَصْحَابِهٖ وَسَلَّمَ مان ڇا مراد آهي؟

2. حضور اڪرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَعَلىٰ آلِهِ وَاَصْحَابِهٖ وَسَلَّمَ جن جون گهريلو مصروفيتون ڇا هيون؟

3. حضور اڪرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَعَلىٰ آلِهِ وَاَصْحَابِهٖ وَسَلَّمَ جن جي مبارڪ زندگي محلي وارن سان ڪهڙو رويو رکڻ جو درس ڏئي ٿي؟

(ج) هيٺين سوالن جي صحيح جوابن تي (✓) جو نشان لڳايو:

1. حضور اڪرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَعَلىٰ آلِهِ وَاَصْحَابِهٖ وَسَلَّمَ جي خصائل ۽ شمائل مان مراد آهي:

(الف) سيرت نبوي (ب) اسوه حسنه

(ج) سنت (د) عمده عادات ۽ خصوصيات

2. حضور اڪرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَعَلىٰ آلِهِ وَاَصْحَابِهٖ وَسَلَّمَ جن جڏهن يهودي ڇوڪري وٽ ويا تہ ان کي:

(الف) اسلام جي دعوت ڏني (ب) سلام ڪيو

(ج) هديو پيش ڪيو (د) دعا فرمائي

3. فتح مڪه وقت پنهنجي قوم جي سيني ماڻهن کي حضور اڪرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَعَلىٰ آلِهِ وَاَصْحَابِهٖ وَسَلَّمَ جن:

(الف) قيد ڪري ڇڏيو (ب) شهر ڇڏڻ تي مجبور ڪيو

(ج) معاف ڪري ڇڏيو (د) امير بڻائي ڇڏيو

استادن لاءِ هدايتون

شاگردن ۽ شاگرديائڻين کي سبق ۾ ڏنل حضور اڪرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَعَلىٰ آلِهِ وَاَصْحَابِهٖ وَسَلَّمَ جن جي عادات مبارڪ خاص ڪري ”پنهنجو ڪم پاڻ ڪرڻ“ جي اهميت ٻڌائن.

5. مناقب اهل بيت اطهار رضي الله عنهم

سکيا جي حاصلات

* اهل بيت اطهار جو تعارف بيان ڪري سگهن. * روزمره جي زندگي ۾ اهل بيت اطهار جي محبت ۽ نقش قدم تي هلڻ جي ڪوشش ڪري سگهن.

مناقب جي معنىٰ ۽ مفهوم:

مناقب عربي ٻولي جو لفظ آهي، جنهن جو واحد "مَنْقَبَةٌ" آهي جنهن جي معنىٰ: تعريف، ثنائي، خوبي ۽ فضيلت آهي. اصطلاح ۾ ڪنهن مشهور شخصيت جي ڪارنامن ۽ فضائل کي "منقبة" چيو ويجي ٿو، پلي اهو نثر ۾ هجي يا نظم ۾ جهڙوڪ: اهل بيت، بزرگان دين، اصحاب ڪرام جي ثنا، وصف ۽ تعريف.

اهل بيت: "اهل" عربي زبان ۾ "وارا" کي چئجي ٿو ۽ "بيت" جي معنىٰ "گهر" تنهن ڪري اهل بيت جي معنىٰ ٿي "گهر وارا".

مناقب اهل بيت: قرآن مجيد جي اصطلاح جي مطابق "اهل بيت" مان مراد حضور اڪرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَعَلٰى آلِهٖ وَاَصْحَابِهٖ وَسَلَّمَ جن جو گهراڻو آهي. جنهن ۾ پاڻ ڪريم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَعَلٰى آلِهٖ وَاَصْحَابِهٖ وَسَلَّمَ جن جو آل پاڪ، پاڪ گهر واريون، ۽ سندن اولاد شامل آهي. قرآن ڪريم نبي ڪريم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَعَلٰى آلِهٖ وَاَصْحَابِهٖ وَسَلَّمَ جن جي پاڪ گهر وارين رضي الله عنهن کي امهات المؤمنين (مؤمنن جون مائرون) قرار ڏنو آهي، جيئن ارشاد باري تعالىٰ آهي. وَ اَزْوَاجُهٗۤ اُمَّهٰتُهُمْ ؕ (سورة الاحزاب: 6) ترجمو: ۽ حضور اڪرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَعَلٰى آلِهٖ وَاَصْحَابِهٖ وَسَلَّمَ جن جون پاڪ گهر واريون مؤمنن جون مائرون آهن. پاڻ سڳورن صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَعَلٰى آلِهٖ وَاَصْحَابِهٖ وَسَلَّمَ جي پاڪ گهر وارين جو تعداد يارنهن آهي، جن مان ٻه گهرواريون پاڻ ڪريم صَلَّى اللهُ

عَلَيۡهِ وَعَلٰی آلِهٖ وَاَصۡحَابِهٖ وَسَلَّمَ جن جي زندگي ۾ ئي وفات ڪري ويون ۽ نَو (9) پاڪ گهر واريون زندگي جي آخري ڏينهن تائين پاڻ ڪريم صَلَّی اللّٰہُ عَلَيۡهِ وَعَلٰی آلِهٖ وَاَصۡحَابِهٖ وَسَلَّمَ جن سان گڏ رهيون. جن جو مختصر تعارف هن ريت آهي:

1. ام المؤمنين حضرت خديجة الڪبرىٰ بنت خويلد رضي الله عنها:

حضور اڪرم صَلَّی اللّٰہُ عَلَيۡهِ وَعَلٰی آلِهٖ وَاَصۡحَابِهٖ وَسَلَّمَ جن جنهن وقت ان بيبي سڳوري سان نڪاح ڪيو، ان وقت سندس عمر چاليهه (40) سال هئي، پاڻ حضور اڪرم صَلَّی اللّٰہُ عَلَيۡهِ وَعَلٰی آلِهٖ وَاَصۡحَابِهٖ وَسَلَّمَ جن تي سڀ کان پهريان ايمان آڻڻ واري خاتون آهي. سندس زندگي ۾ پاڻ ڪريم صَلَّی اللّٰہُ عَلَيۡهِ وَعَلٰی آلِهٖ وَاَصۡحَابِهٖ وَسَلَّمَ جن ٻي شادي نہ ڪئي ۽ حضور ڪريم صَلَّی اللّٰہُ عَلَيۡهِ وَعَلٰی آلِهٖ وَاَصۡحَابِهٖ وَسَلَّمَ جن جو سڄو اولاد ان مان ئي هو سواءِ حضرت ابراهيم رضي الله عنه جي. حضرت ابو هريره رضي الله عنه کان روايت آهي تہ حضور اڪرم صَلَّی اللّٰہُ عَلَيۡهِ وَعَلٰی آلِهٖ وَاَصۡحَابِهٖ وَسَلَّمَ جن فرمايو: دنيا جي سيني عورتن تي چئن عورتن کي فضيلت ۽ مٿاهون درجو حاصل آهي. حضرت مريم بنت عمران، حضرت آسيہ بنت مزاحم (فرعون جي گهر واري) حضرت خديجة بنت خويلد رضي الله عنها ۽ حضرت فاطمه بنت محمد صَلَّی اللّٰہُ عَلَيۡهِ وَعَلٰی آلِهٖ وَاَصۡحَابِهٖ وَسَلَّمَ. حضرت خديجة رضي الله عنها پنهنجي سموري دولت اسلام ۽ رسول پاڪ صَلَّی اللّٰہُ عَلَيۡهِ وَعَلٰی آلِهٖ وَاَصۡحَابِهٖ وَسَلَّمَ جن لاءِ وقف ڪري ڇڏي. 65 سالن جي عمر ۾ سن 10 نبوت ۾ هن بيبي سائڻ جي وفات ٿي، دين اسلام لاءِ سندس بي مثال خدمتون آهن.

2. ام المؤمنين حضرت عائشه صديقه بنت ابوبڪر صديق رضي الله عنه:

نبي ڪريم صَلَّی اللّٰہُ عَلَيۡهِ وَعَلٰی آلِهٖ وَاَصۡحَابِهٖ وَسَلَّمَ جن هن بيبي سڳوري سان شوال 11 نبوت ۾ نڪاح ڪيو. هجرت جي ستن مهينن کان پوءِ شوال پهرين هجري ۾ سندن رخصتي ٿي. حضرت عائشه رضي الله

عنها امت جي سڀ کان وڏي فقيه عورتن ۾ شامل آهي. پاڻ نهايت بهادر ۽ دلير هئي. غزوه احد ۾ رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَعَلٰى آلِهٖ وَاَصْحَابِهٖ وَسَلَّمَ جن جا زخم صاف ڪيائين ۽ زخمين کي ڍوئي پاڻي پياريندي رهي. 17 رمضان المبارڪ تي سنڌس انتقال ٿيو ۽ پاڻ رضي الله عنها جنت البقيع ۾ مدفون آهي.

3. ام المؤمنين حضرت زينب بنت خزيمه رضي الله عنها: رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَعَلٰى آلِهٖ وَاَصْحَابِهٖ وَسَلَّمَ جن هن بيبي سڳوري سان رمضان 4 هجري ۾ نڪاح ڪيو. کيس "ام المساڪين" چيو ويندو هو ڇو تہ هوءَ مسڪينن کي کاڌو کارائيندي هئي.

4. ام المؤمنين حضرت زينب بنت جحش رضي الله عنها: هي بيبي سڳوري پاڻ حضور ڪريم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَعَلٰى آلِهٖ وَاَصْحَابِهٖ وَسَلَّمَ جن جي ڦڦي حضرت اميمه بنت عبدالمطلب رضي الله عنها جي صاحبزادي هئي. ذوالقعد 5 هجري ۾ ٻنهي جهانن جي سردار صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَعَلٰى آلِهٖ وَاَصْحَابِهٖ وَسَلَّمَ جن ان سان شادي ڪئي. حضرت زينب رضي الله عنها وڏي عبادت گذار ۽ تمام گهڻو صدقو خيرات ڪرڻ واري عورت هئي. 53 سالن جي عمر ۾ سن 20 هجري ۾ سنڌس وفات ٿي ۽ جنت البقيع ۾ مدفون آهي.

انهن کان سواءِ باقي پاڪ گهر واريون هن ريت آهن: 1. ام المؤمنين حضرت سوده بنت زمعه رضي الله عنها، 2. ام المؤمنين حضرت حفصہ بنت عمر بن خطاب رضي الله عنها، 3. ام المؤمنين حضرت ام سلمه بنت ابو اميہ رضي الله عنها، 4. ام المؤمنين حضرت جويريه بنت الحارث رضي الله عنها، 5. ام المؤمنين حضرت ام حبيبه رملہ بنت ابو سفيان رضي الله عنها، 6. ام الؤمنين حضرت صفيه بنت حيي بن اخطب رضي الله عنها، 7. ام المؤمنين حضرت ميمونہ بنت حارث رضي الله عنها ۽ 8. هڪ ٻانهي ام مؤمنين حضرت ماريه قبطيه

رضي الله عنها بہ آهي جنهن کي مصر جي بادشاھ مقوقس تحفي ۾ پاڻ سڳورن ﷺ ڏانهن موڪليو هيو، جنهن مان پاڻ سڳورن ﷺ جو فرزند حضرت ابراهيم رضي الله عنه مديني منوره ۾ پيدا ٿيو. سيئي پاڪ گهر واريون پاڻ ڪريم ﷺ جن جو اهل ۽ امت مسلمہ جي رهنمائي لاءِ هدايت ۽ رهنمائي جا روشن ڏيئا آهن.

اهل بيت (اولاد):

حضرت ابراهيم رضي الله عنه کانسواءِ حضور اڪرم ﷺ جن جو سمورو اولاد مبارڪ حضرت خديجة الڪبرىٰ رضي الله عنها مان پيدا ٿيو، جنهن جو مختصر تعارف هن ريت آهي:

1. **حضرت قاسم رضي الله عنه:** رسول الله ﷺ جن جا سڀ کان وڏا صاحبزاده هئا، سندن نسبت سان ئي حضور پاڪ ﷺ جن جي ڪنيت ابو القاسم آهي. تقريباً ٻن سال جي عمر ۾ وفات ڪري ويا.

2. **حضرت سيده زينب رضي الله عنها:** هي بيبي سڳوري حضور اڪرم ﷺ جن جي سڀ کان وڏي صاحبزادي هئي، جيڪا اعلان نبوت کان ڏهہ سال پهريان پيدا ٿي. 8 هجري ۾ حضرت سيده زينب رضي الله عنها رحلت فرمائي ۽ جنت البقيع مديني منوره ۾ مدفون آهي.

3. **حضرت سيده رقيہ رضي الله عنها:** هي بيبي سڳوري حضور اڪرم ﷺ جن جي اولاد ۾ ٻي صاحبزادي آهي، ٻي هجريءَ ۾ غزوه بدر جي موقعي تي پاڻ رضي الله عنها بيمار ٿي پئي ۽ ان ئي سال رحلت فرمائي وئي ۽ جنت البقيع ۾ مدفون آهي.

4. **حضرت ام ڪلثوم رضي الله عنها:** هي بيبي سڳوري حضور اڪرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَعَلٰى آلِهٖ وَاَصْحَابِهٖ وَسَلَّمَ جن جي ٽين صاحبزادي آهي. اعلان نبوت کان ڪجهه عرصو پهريان پيدا ٿي. سيده ام ڪلثوم رضي الله عنها 9 هجري ۾ رحلت فرمائي ۽ مديني منوره جي جنت البقيع ۾ مدفون آهي.

5. **حضرت سيده فاطمة الزهراء رضي الله عنها:** هن بيبي سڳوري جو نالو فاطمه ۽ لقب الزهراء آهي. پاڻ رضي الله عنها مسلمانن وٽ هڪ عظيم هستي آهن. سندن ولادت 20 جمادي الثاني جمعي جي ڏينهن ٿي.

حضرت سيده فاطمه الزهراء رضي الله عنها جي مشهور لقبن ۾ "الزهراء"، "سيدة نساء العالمين" (سيني جهانن جي عورتن جي سردار) ۽ "بتول" شامل آهن. جڏهن ته سندن مشهور ڪنيت ام الائمه ۽ ام الحسنين آهي. ڪين مشهور ترين لقب سيدة نساء العالمين هڪ حديث جي سبب مليو، جنهن ۾ حضور پاڪ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَعَلٰى آلِهٖ وَاَصْحَابِهٖ وَسَلَّمَ سندن بابت فرمايو ته "هوءَ دنيا ۽ آخرت ۾ عورتن جي سيده (سردار) آهي." (صحيح البخاري: 4108)

حضرت سيده فاطمة الزهراء رضي الله عنها جي شادي امير المؤمنين شير خدا حضرت علي بن ابي طالب رضي الله عنه سان ٿي جنهن مان ڪين ٽي صاحبزادا، حضرت سيدنا حسن، حضرت سيدنا حسين ۽ حضرت سيدنا محسن رضي الله عنهم ۽ ٻه صاحبزاديون حضرت سيده زينب ۽ حضرت سيده ام ڪلثوم رضي الله عنهما جن پيدا ٿيون. حضرت فاطمه رضي الله عنها جي رحلت پنهنجي والد حضور اڪرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَعَلٰى آلِهٖ وَاَصْحَابِهٖ وَسَلَّمَ جن جي رحلت کان ڪجهه مهينا پوءِ ٿي.

6. **حضرت عبدالله رضي الله عنه:** حضور اڪرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَعَلٰى آلِهٖ وَاَصْحَابِهٖ وَسَلَّمَ جن جو هي فرزند حضرت خديجة الڪبرىٰ رضي الله عنها مان هو ۽ ننڍپڻ ۾ ئي وفات ڪري ويا هئا.

7. حضرت ابراهيم رضي الله عنه: حضور اڪرم صَلَّى اللّٰهُ عَلَيۡهِ وَعَلٰى آلِهٖ وَاَصۡحَابِهٖ وَسَلَّمَ جن جو هي صاحبزادو حضرت ماريه قبطيه رضي الله عنها مان هئو. سندس وفات ننڍپڻ ۾ ئي ٿي ۽ جنت البقيع ۾ مدفون آهي.

قرآن مجيد ۾ الله تعالىٰ امهات المؤمنين رضي الله عنهن کي فرمايو: يٰنِسَآءَ النَّبِيِّ لَسۡتُنَّ كَاَحَدٍ مِّنَ النِّسَآءِ (سورة الاحزاب: 32) ترجمو: اي نبيءَ جون گهر واريون! توهان دنيا جي عورتن وانگر نه آهيو (پر رسول الله صَلَّى اللّٰهُ عَلَيۡهِ وَعَلٰى آلِهٖ وَاَصۡحَابِهٖ وَسَلَّمَ جن سان تعلق جي ڪري توهان جو شان ۽ مقام تمام بلند آهي) تنهن ڪري حضور ڪريم صَلَّى اللّٰهُ عَلَيۡهِ وَعَلٰى آلِهٖ وَاَصۡحَابِهٖ وَسَلَّمَ جن جون پاڪ گهر واريون رضي الله عنهن، پاڻ ڪريم صَلَّى اللّٰهُ عَلَيۡهِ وَعَلٰى آلِهٖ وَاَصۡحَابِهٖ وَسَلَّمَ جن جو اولاد ۽ حضرت علي ڪرم الله وجهه جو خاندان جيڪو سيده فاطمة الزهراء رضي الله عنها مان آهي "اهل بيت" جو شرف رکي ٿو.

اهل بيت جي متعلق قرآن مجيد ۾ ارشاد باري تعالىٰ آهي. اِنَّمَا يُرِيۡدُ اللّٰهُ لِيُذۡهِبَ عَنۡكُمُ الرِّجۡسَ اَهۡلَ الۡبَيۡتِ وَ يُطَهِّرَكُمۡ تَطۡهِيۡرًا ﴿۳۳﴾ (سورة الاحزاب: 33) ترجمو: الله تعالىٰ گهري ٿو ته اي اهل بيت توهان کان ناپاڪي پري ڪري ۽ توهان کي خوب پاڪ ڪري.

حديث الڪساء: حضرت عائشه صديقه رضي الله عنها کان روايت آهي ته حضور اڪرم صَلَّى اللّٰهُ عَلَيۡهِ وَعَلٰى آلِهٖ وَاَصۡحَابِهٖ وَسَلَّمَ جن هڪ دفعي حضرت فاطمة الزهراء، حضرت علي، حضرت حسن، حضرت حسين رضوان الله عليهم اجمعين کي گهرايو ۽ هڪ چادر ۾ داخل فرمايو ۽ پوءِ دعا گهري: اَللّٰهُمَّ هٰؤُلَاءِ اَهۡلُ بَيۡتِي فَاَذۡهِبۡ عنهمُ الرِّجۡسَ وَ طَهِّرۡهُمۡ تَطۡهِيۡرًا - (سنن ترمذي، حديث: 3871) ترجمو: اي منهنجا الله! هي منهنجا اهل بيت آهن. انهن کان نجاست ختم ڪري ڪين پاڪ فرماءِ ۽ جڏهن حضور اڪرم صَلَّى اللّٰهُ عَلَيۡهِ وَعَلٰى آلِهٖ وَاَصۡحَابِهٖ وَسَلَّمَ جن سيده فاطمة الزهراء رضي الله عنها جي گهر

وٺان گذرندا هئا تہ انهن کي نماز لاءِ سڏيندا هئا. اَلصَّلٰوۃُ اَهْلَ الْبَيْتِ يُرِيْدُ اللّٰهُ لِيُذْهِبَ عَنْكُمُ الرِّجْسَ ـ ”نماز، اي اهل بيت! الله توهان کان نجاست دور فرمائي.“ (سنن ترمذي، حديث:3206) حضور اڪرم صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَعَلٰى آلِهٖ وَاَصْحَابِهٖ وَسَلَّمَ جن جو ارشاد گرامي آهي تہ: آئون اوهان وٽ بہ شيون ڇڏيان ٿو جيستائين اوهان انهن کي پڪڙي رکندؤ (پيروي ڪندؤ) تيستائين گمراھ نہ ٿي سگهندؤ. اهي الله تعالىٰ جو ڪتاب ۽ منهنجا اهل بيت آهن. (سنن ترمذي: 3786)

هڪ ٻگهي حديث ۾ انهن ٻن شين جو تفصيل آهي تہ حضور اڪرم صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَعَلٰى آلِهٖ وَاَصْحَابِهٖ وَسَلَّمَ جن الله تعالىٰ جي ڪتاب جي باري ۾ ماڻهن کي شوق ڏياريو ۽ پوءِ فرمايو ۽ (ٻي شيءِ) منهنجا اهل بيت آهن. آئون توهان کي انهن جي باري ۾ الله تعالىٰ کان ديڄاري رهيو آهيان. هي لفظ پاڻ ڪريم صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَعَلٰى آلِهٖ وَاَصْحَابِهٖ وَسَلَّمَ جن ٽي دفعا فرمايا پوءِ حضرت حصين بن سبرة رضي الله عنه، حضرت زيد بن ارقم رضي الله عنه کان پڇيو: حضور اڪرم صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَعَلٰى آلِهٖ وَاَصْحَابِهٖ وَسَلَّمَ جن جا اهل بيت ڪير آهن؟ پاڻ ڪريم صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَعَلٰى آلِهٖ وَاَصْحَابِهٖ وَسَلَّمَ جن جون پاڪ گهر واريون اهل بيت ۾ شامل نہ آهن؟ تہ حضرت زيد جواب ڏنو: پاڻ ڪريم صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَعَلٰى آلِهٖ وَاَصْحَابِهٖ وَسَلَّمَ جن جون پاڪ گهر واريون سندن جون اهل بيت آهن، پر پاڻ ڪريم صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَعَلٰى آلِهٖ وَاَصْحَابِهٖ وَسَلَّمَ جن جا اهل بيت اهي آهن جن تي وجوبي صدقو (وٺڻ) حرام آهي. ۽ اهي حضرت علي، حضرت جعفر، حضرت عقيل ۽ حضرت عباس جو آل آهن. (صحيح مسلم: 6225)

8. **سيدنا حضرت علي المرتضىٰ رضي الله عنه:** پاڻ رضي الله عنه جناب رسول صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَعَلٰى آلِهٖ وَاَصْحَابِهٖ وَسَلَّمَ جن جو سؤٽ ۽ نياڻو آهي. پاڻ رضي الله عنه فاتح خيبر آهي ۽ ”ابو تراب“ جي ڪنيت سان مشهور ٿيا.

سندس ولادت ڪعبي ۾ ٿي. غزوه تبوڪ کانسواءِ سيني غزوات ۾ شريڪ ٿيا. غزوه تبوڪ جي موقعي تي حضور اڪرم صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَعَلٰى آلِهٖ وَاَصْحَابِهٖ وَسَلَّمَ جن حضرت علي رضي الله عنه کي مديني منوره ۾ پنهنجو قائم مقام مقرر ڪيو ۽ کين مخاطب ٿي فرمايو: توهان منهنجي لاءِ ايئن آهيو جيئن حضرت هارون عليه السلام، حضرت موسىٰ عليه السلام جي لاءِ هو، پر مون کان پوءِ ڪو به نبي نہ آهي. هجرت جي رات پاڻ ڪريم صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَعَلٰى آلِهٖ وَاَصْحَابِهٖ وَسَلَّمَ جن کين کي پنهنجو نائب مقرر ڪيو پاڻ 35 هجري ۾ مسلمانن لاءِ خليفہ مقرر ٿيا، پاڻ رضي الله عنه ڪوفي کي دارالخلافه بڻايو جتي 21 رمضان 41 هجري ۾ پاڻ رضي الله عنه عبدالرحمٰن ابن ملجم ملعون جي هٿان شهيد ٿيا. پاڻ رضي الله عنه عراق جي شهر نجف اشرف ۾ مدفون آهن.

سيده فاطمة الزهراء رضي الله عنها جي متعلق حضور انور صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَعَلٰى آلِهٖ وَاَصْحَابِهٖ وَسَلَّمَ جن ارشاد فرمايو آهي تہ: فَاطِمَةُ بَضْعَةٌ مِّنِّىْ فَمَنْ اَغْضَبَهَا اَغْضَبَنِىْ. (صحيح البخاري: 3093) ترجمو: فاطمه منهنجي جسم جو ٽڪرو آهي، جنهن ان کي ناراض ڪيو ان مون کي ناراض ڪيو.

9. حضرت امام حسن رضي الله عنه: پاڻ رضي الله عنه جي 15 رمضان المبارڪ 3 هجري ۾ ولادت ٿي. پاڻ حضور اڪرم صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَعَلٰى آلِهٖ وَاَصْحَابِهٖ وَسَلَّمَ جن جا ڏهٽا، حضرت سيدنا علي ڪرم الله وجهه ۽ حضرت سيده النساء فاطمة الزهراء رضي الله عنها جا وڏا صاحبزاده آهن پاڻ رضي الله عنه جنت جي نوجوانن جا سردار آهن. سندن رضي الله عنه جو شان، فضيلت ۽ منقبت ۾ بيشمار حديثون بيان ٿيون آهن. پاڻ رضي الله عنه بيحد سخي هئا. پاڻ ٽي دفعا اڌو اڌ مال الله تعالىٰ جي راهہ ۾ صدقو ۽ خيرات ۾ ڏئي ڇڏيو. سندن يوم وفات ۽ شهادت 5 ربيع الاول 49 هجري آهي.

10. **حضرت امام حسين رضي الله عنه:** رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَعَلٰى آلِهٖ وَاَصْحَابِهٖ وَسَلَّمَ جن جو ڏهٽو حضرت بتول رضي الله عنها جي جگر جو ٽڪرو، جنت جي نوجوانن جو سردار، ڪربلا جي قافلي جو سردار، حق ۽ صداقت جو علم بردار، حضور اڪرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَعَلٰى آلِهٖ وَاَصْحَابِهٖ وَسَلَّمَ جن جو پيارو ڏهٽو، شير خدا حضرت علي ڪرم الله وجهه ۽ سيدة النساء حضرت فاطمة الزهراء جا عظيم فرزند ۽ ٻيو نمبر صاحبزاده آهن، سندن جي ڪنيت ابو عبدالله رضي الله عنه ۽ سيد، طيب، مبارڪ، سبط النبي صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَعَلٰى آلِهٖ وَاَصْحَابِهٖ وَسَلَّمَ، ريحانة النبي صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَعَلٰى آلِهٖ وَاَصْحَابِهٖ وَسَلَّمَ سندن رضي الله عنه جا لقب آهن. سيدنا حسين رضي الله عنه تقريباً ستن سالن تائين سرور ڪونين صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَعَلٰى آلِهٖ وَاَصْحَابِهٖ وَسَلَّمَ جن جي شفقت جي ڇانوَ ۾ پرورش ورتي. نبي ڪريم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَعَلٰى آلِهٖ وَاَصْحَابِهٖ وَسَلَّمَ جن حضرات حسنين رضي الله عنهما سان غير معمولي محبت ۽ شفقت فرمائيندا هئا. حضرت سيدنا حسين رضي الله عنه بيحد سخي نهايت متقي، عبادت گذار ۽ ڪثرت سان نيڪ عمل ڪرڻ وارا هئا، سخاوت، مهمان نوازي، غرباء پروري، اخلاق ۽ مروت، حلم ۽ تواضع توڙي صبر ۽ تقوىٰ سندن خوبيون هيون. ڪين نماز سان بيحد لڳاءُ هو. اڪثر روزي سان رهندا هئا. حج ۽ عمري جي ادائگي جو ايترو شوق جو ڪافي حج پيدل ادا ڪيائون. سندن شهادت 10 محرم الحرام 61 هجري ۾ ڪربلا ۾ ٿي. سندن روضو مبارڪ عراق جي شهر ”ڪربلا“ ۾ واقع آهي.

حضرت امام حسن ۽ حضرت امام حسين رضي الله عنهما جي لاءِ حضور اڪرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَعَلٰى آلِهٖ وَاَصْحَابِهٖ وَسَلَّمَ جن فرمايو: هيءُ ٻئي منهنجا پٽ آهن، اي الله سائين! آئون ٻنهي سان محبت ڪريان ٿو توهان بہ انهن سان محبت ڪريو ۽ ان سان بہ محبت ڪريو جيڪي انهن

سان محبت ڪن. (سنن ترمذي:3775)

نبي اڪرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَعَلىٰ آلِهٖ وَاَصْحَابِهٖ وَسَلَّمَ جن جي ويجهڙائپ جي سبب اهل بيت اطهار تمام مسلمانن لاءِ قابل تعظيم ۽ توقير آهن. عالمن اهل بيت رضوان الله عنهم اجمعين جي محبت، عزت ۽ توقير کي حضور اڪرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَعَلىٰ آلِهٖ وَاَصْحَابِهٖ وَسَلَّمَ جن جي محبت ۽ توقير جي برابر قرار ڏنو آهي. ۽ انهن جي زندگي پنهنجي لاءِ روشن راهه سمجهن ٿا.

حضرت ابو هريره رضي الله عنه کان روايت آهي ته حضور اڪرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَعَلىٰ آلِهٖ وَاَصْحَابِهٖ وَسَلَّمَ جن فرمايو: توهان منجهان سڀ کان بهتر اهو آهي جيڪو مون کان پوءِ منهنجي اهل عيال سان خير جو معاملو ڪري. (ڪنز العمال: 18 ۽ 13)

اهل بيت جا حق: جهڙي طرح اسان جي ماءُ پيءُ، رشتيدارن ۽ ويجهن مٽن مائٽن جا حق آهن. اهڙي طرح رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَعَلىٰ آلِهٖ وَاَصْحَابِهٖ وَسَلَّمَ جن جي اهل بيت جا به اسان تي حق آهن. انهن منجهان ڪجهه حقوق هيءُ آهن:

1. انهن سان محبت ڪئي وڃي.
2. انهن حضرات جي اطاعت ڪئي وڃي.
3. انهن جي عادل هجڻ جو اعتقاد رکيو وڃي.
4. انهن سان محبت ڪرڻ وارن سان محبت ۽ بغض رکڻ وارن سان بغض رکيو وڃي.

اسان کي گهرجي ته اهل بيت سان محبت ڪريون. انهن جي سيرت کي پنهنجي روشن راهه بڻايون ۽ انهن جي نقش قدم تي هلئون. جيئن قيامت جي ڏينهن رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَعَلىٰ آلِهٖ وَاَصْحَابِهٖ وَسَلَّمَ جن جو قرب ۽ شفاعت نصيب ٿئي ۽ ديني ۽ دنيوي زندگي کي ڪامياب بڻائي سگهون.

شاگردن ۽ شاگرديائڻين لاءِ سرگرمي

مناقب اهل بيت پاڪ رضي الله عنهم تي تقريري نشست جو اهتمام ڪرائڻ. گڏيل مذاڪري جي ذريعي مناقب اهل بيت جا نڪتا لکو.

مشق

(الف) هيٺين سوالن جا تفصيلي جواب لکو:

1. حديث جي روشني ۾ نبي ڪريم صَلَّى اللّٰهُ عَلَيۡهِ وَعَلٰى آلِهٖ وَاَصۡحَابِهٖ وَسَلَّمَ جن جي اهل بيت اطهار سان محبت ۽ عقيدت تي روشني وجهو.
2. امهات المؤمنين جي باري ۾ اوهان ڇا ٿا ڄاڻو؟

(ب) هيٺين سوالن جا مختصر جواب لکو:

1. مناقب جي معنىٰ ۽ مفهوم لکو.
2. اهل بيت مان مراد ڪير آهن؟
3. اهل بيت جا حقوق لکو.
4. حديث الڪساءِ جي روشني ۾ اهل بيت اطهار جا نالا لکو.

(ج) هيٺين سوالن جي صحيح جوابن تي (✓) جو نشان لڳايو:

1. حضور اڪرم صَلَّى اللهُ عَلَيۡهِ وَعَلٰى آلِهٖ وَاَصۡحَابِهٖ وَسَلَّمَ جن جي پاڪ گهر وارين کي قرآن مجيد ۾ چيو ويو آهي:

(الف) امهات المومنين (ب) امهات المسلمين

(ج) اخوات المومنين (د) سيدات المومنين

2. اهل بيت جي لغوي معنیٰ آهي:

(الف) بيت لکڻ وارا (ب) شاعري ڪرڻ وارا

(ج) گهر وارا (د) ايمان وارا

استادن لاءِ هدايتون

شاگردن ۽ شاگردياڻين کي حضور اڪرم صَلَّى اللهُ عَلَيۡهِ وَعَلٰى آلِهٖ وَاَصۡحَابِهٖ وَسَلَّمَ جن جي اهل بيت ۽ قريبن جي شان ۾ آيت (سورة آل عمران:61) جو مباحثو ۽ آيت مودة في القربیٰ (سورة الشوریٰ: 23) تفصيل سان بيان ڪريو.

6. مناقب صحابه ڪرام ۽
عشره مبشره رضي الله عنهم

سکيا جي حاصلات

* صحابه ڪرام رضي الله عنهم جو تعارف ۽ مناقب بيان ڪري سگهن. * عشره مبشره جو مفهوم ۽ مناقب بيان ڪري سگهن. * روزمره جي زندگي ۾ صحابه ڪرام ۽ عشره مبشره سان محبت ۽ انهن جي نقش قدم تي هلڻ جي ڪوشش ڪري سگهن.

صحابي عربي زبان جي لفظ ”صحبة“ مان ورتل آهي، جنهن جي لفظي معنیٰ ”دوستي“آهي. اصطلاح ۾ صحابي ان شخصيت کي چئبو آهي، جنهن ايمان جي حالت ۾ پاڻ سڳورن صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَعَلٰى آلِهٖ وَاَصْحَابِهٖ وَسَلَّمَ جن سان ملاقات ڪئي هجي ۽ ايمان جي سلامتي سان ان جي وفات ٿي هجي.

اهڙيون بابرڪت هستيون جن کي صحابي هجڻ جو شرف حاصل ٿيو. اهي ماڻهو روءِ زمين تي انبياء ڪرام عليهم السلام کان پوءِ دنيا جي باقي سيني انسانن ۾ اعلیٰ شان ۽ بلند مرتبو رکن ٿا.

فضائل صحابه:

حضور اڪرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَعَلٰى آلِهٖ وَاَصْحَابِهٖ وَسَلَّمَ جن ارشاد فرمايو ته : طُوْبٰى لِمَنْ رَاٰنِىْ وَلِمَنْ رَاٰى مَنْ رَاٰنِىْ- (ميزان الاعتدال للذهبي، ج.1، ص-422)

ترجمو: ان شخص جي لاءِ وڏي خوشخبري آهي، جنهن مون کي ڏٺو ۽ ان لاءِ بہ جنهن اهڙي ماڻهوءَ کي ڏٺو جنهن مون کي ڏٺو هجي. ان حديث ۾ صحابي ۽ تابعيءَ کي پاڻ سڳورن طُوْبٰى جي خوشخبري ٻڌائي آهي.

اهڙي طرح حضور اڪرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَعَلٰى آلِهٖ وَاَصْحَابِهٖ وَسَلَّمَ جن فرمايو: ترجمو: توهان مان بهترين انسان منهنجي زماني وارا آهن، پوءِ

اهي جيڪي انهن کان پوءِ ايندا، پوءِ اهي جيڪي انهن کان پوءِ ايندا.
(صحيح بخاري، حديث: 6695)

حضور ڪريم صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَعَلٰى آلِهٖ وَاَصْحَابِهٖ وَسَلَّمَ جن جا هي صحابي سڳورا رضوان الله عليهم اجمعين ئي آهن جن جي ذريعي اسان تائين قرآن ۽ سنت ۽ سچو دين پهتو آهي. انهن جي قربانين جي ذريعي دين اسلام دنيا جي ڪنڊ ڪڙڇ تائين پهتو آهي. تنهنڪري هر مسلمان کي صحابہ ڪرام رضي الله عنهم سان محبت رکڻ ۽ دل ۾ انهن لاءِ عزت ۽ احترام رکڻ لازم آهي. الله تعالىٰ انهن سان پنهنجي رضامندي جو اعلان فرمايو آهي. ارشاد پاڪ آهي: وَ السّٰبِقُوْنَ الْاَوَّلُوْنَ مِنَ الْمُهٰجِرِيْنَ وَ الْاَنْصَارِ وَ الَّذِيْنَ اتَّبَعُوْهُمْ بِاِحْسَانٍ ۙ رَّضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمْ وَ رَضُوْا عَنْهُ وَ اَعَدَّ لَهُمْ جَنّٰتٍ تَجْرِيْ تَحْتَهَا الْاَنْهٰرُ خٰلِدِيْنَ فِيْهَاۤ اَبَدًا ؕ ذٰلِكَ الْفَوْزُ الْعَظِيْمُ۝۱۰۰ (سورة التوبة:100) ترجمو: انصار، مهاجر جيڪي ايمان آڻڻ ۾ اڳرائي ڪرڻ وارا آهن ۽ جيڪي چڱائي ۾ سندن پنيان هليا الله تعالىٰ انهن کان راضي آهي ۽ اهي ان سان راضي آهن. الله تعالىٰ انهن جي لاءِ اهڙا باغ تيار ڪري رکيا آهن، جن جي هيٺان واهيون وهن ٿيون. اهي ان ۾ هميشه رهندا ۽ هي وڏي ڪاميابي آهي.

مناقب صحابه رضوان الله علهيم اجمعين:

جناب رسول الله صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَعَلٰى آلِهٖ وَاَصْحَابِهٖ وَسَلَّمَ جن سان بابرڪت محبت جي بدولت اهي عظيم شخصيتون اهڙي بلند مقام تائين پهچي چڪيون آهن جو بعد وارن مان ڪو بہ انهن جي درجي تائين نہ ٿو پهچي سگهي. جو تہ نبوت جو در بند ٿي چڪو ۽ ڪنهن نبي سان بغير ملڻ جي ڪو بہ ماڻهو صحابي نہ ٿو بڻجي سگهي. اهي اهڙي دؤر ۾ گذريا آهن جنهن دؤر کي پاڻ سڳورن صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَعَلٰى آلِهٖ وَاَصْحَابِهٖ وَسَلَّمَ جن "بهترين زمانو" فرمايو آهي. (بخاري: 3651)

تنهن ڪري صحابه ڪرام رضوان الله علهيم اجمعين جي

پاڪ جماعت سان دلي محبت ۽ عقيدت رکڻ عين ايمان آهي. جڏهن ته انهن جي شان ۾ ٿورڙي به بي ادبي ۽ گستاخي ڪرڻ وڏو گناهه آهي.
حضور اڪرم صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَعَلٰى آلِهٖ وَاَصْحَابِهٖ وَسَلَّمَ جن جو ارشاد گرامي آهي: منهنجي صحابن کي برو نه چوندا ڪريو ڇو ته جيڪڏهن توهان مان ڪو شخص احد جبل جي برابر سون خيرات ڪندو ته به اهو انهن جي هڪ "مُدَ" جي برابر نه پهچي سگهندو، نه ئي وري اڌ مُدَ جي برابر. (بخاري: 3673، مسلم: 222) هڪ مُد (صاع جي چوٿين حصي کي چئبو آهي. جيڪو 796.068 گرام جو ٿيندو آهي.

عَشَرَه مُبَشَّرَه

عربي زبان ۾ "عشرة" جي معنىٰ ڏهه آهي. جڏهن ته "مبشرة" لفظ بشارت مان ورتل آهي. جنهن جي معنىٰ آهي "بشارت ڏنل" "عشره مبشره" مان مراد اهي ڏهه صحابي سڳورا رضوان الله عليهم اجمعين آهن جن کي حضور اڪرم صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَعَلٰى آلِهٖ وَاَصْحَابِهٖ وَسَلَّمَ جن دنيا ۾ ئي جنت جي خوشخبري ڏني. حضرت عبدالرحمٰن بن عوف رضي الله عنه فرمائين ٿا ته حضور اڪرم صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَعَلٰى آلِهٖ وَاَصْحَابِهٖ وَسَلَّمَ جن هڪ دفعي فرمايو: اَبُوْبَكْرٍ فِي الْجَنَّةِ وَ عُمَرُ فِي الْجَنَّةِ وَ عُثْمَانُ فِي الْجَنَّةِ وَ عَلِيٌّ فِي الْجَنَّةِ وَ طَلْحَةُ فِي الْجَنَّةِ وَ الزُّبَيْرُ فِي الْجَنَّةِ وَعَبْدُ الرَّحْمٰنِ بْنُ عَوْفٍ فِي الْجَنَّةِ وَ سَعْدٌ فِي الْجَنَّةِ وَ سَعِيْدٌ فِي الْجَنَّةِ وَاَبُوْعُبَيْدَةَ بْنُ الْجَرَّاحِ فِي الْجَنَّةِ۔ (سنن الترمذي، حديث: 3747) ترجمو: ابوبڪر جنت ۾ هوندو، عمر جنت ۾ هوندو، عثمان جنت ۾ هوندو، علي جنت ۾ هوندو، طلحه جنت ۾ هوندو، زبير جنت ۾ هوندو، عبدالرحمٰن بن عوف جنت ۾ هوندو، سعد جنت ۾ هوندو، سعيد جنت ۾ هوندو، ابو عبيده بن الجراح جنت ۾ هوندو. هي سڀ صحابه ڪرام رضي الله عنهم جنتي آهن. انهن سيني جو مختصر اجمالي تذڪرو هيٺ ڏجي ٿو:

1. **حضرت ابوبڪر صديق رضي الله عنه:** سندس نالوعبدالله بن ابي قحافه آهي. مرد حضرات ۾ پاڻ رضي الله عنه سڀ کان پهرين اسلام قبول ڪرڻ وارا آهن. پاڻ رضي الله عنه اها شخصيت آهن جن جو والد، اولاد ۽ گهرواري سڀ صحابي آهن. پاڻ رضي الله عنه جناب رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَعَلٰى آلِهٖ وَاَصْحَابِهٖ وَسَلَّمَ جن جي سفر ۽ حضر جا ساٿي ۽ يار غار آهن. سفر معراج جي تصديق ڪرڻ جي ڪري "صديق" ڪوٺيا ويا. امت جا پهريان خليفه راشد آهن. پاڻ رضي الله عنه 13 هجري ۾ 63 سالن جي عمر ۾ مدينہ منوره ۾ رحلت فرمايائون. ۽ رسول ڪريم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَعَلٰى آلِهٖ وَاَصْحَابِهٖ وَسَلَّمَ جن جي روضي مبارڪ ۾ مدفون آهن.

2. **حضرت عمر فاروق بن الخطاب رضي الله عنه:** حضور اڪرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَعَلٰى آلِهٖ وَاَصْحَابِهٖ وَسَلَّمَ جن جي خصوصي دعا سان پاڻ رضي الله عنه اسلام قبوليائون، حق ۽ باطل ۾ فرق ڪرڻ جي ڪري "فاروق" سڏيا ويا. سندن مشوره سان حضرت ابوبڪر رضي الله عنه قرآن مجيد ڪي جمع ڪرايو. اسلام جو ٻيو خليفو بڻجڻ کان پوءِ پاڻ رضي الله عنه جن اسلامي رياست کي مضبوط ڪيائون ۽ فلاح انسانيت جو ڪم ڪيائون. مسجد الحرام ۽ مسجد النبوي کي ڪشادو ڪيائون. ڏهہ سال خليفو رهڻ کان پوءِ ابو لؤ لؤ فيروز مجوسيءَ جي هٿان شهيد ٿيا ۽ رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَعَلٰى آلِهٖ وَاَصْحَابِهٖ وَسَلَّمَ جن جي روضي مبارڪ ۾ مدفون آهن.

3. **حضرت عثمان بن عفان رضي الله عنه:** پاڻ رضي الله عنه حضرت ابوبڪر جي دعوت تي اسلام قبول ڪيو. حضور اڪرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَعَلٰى آلِهٖ وَاَصْحَابِهٖ وَسَلَّمَ جن جي ٻن نياڻين حضرت رقيه ۽ حضرت ام ڪلثوم رضي الله عنهما سان هڪ ٻئي پٺيان نڪاح ڪرڻ جي ڪري (هڪ جي رحلت کان پوءِ ٻي سان نڪاح ٿيو) "ذوالنورين" سڏبا آهن. جڏهن تہ دين جي لاءِ پنهنجو مال خرچ ڪرڻ جي ڪري "غني" سڏبا آهن. پاڻ رضي

الله عنه ناشر القرآن ۽ اسلام جا ٽيان خليفہ راشد آهن. پاڻ رضي الله عنه مسلمانن جي لاءِ رومہ کوھ خريد ڪري وقف ڪيائون ۽ ڪيترن ئي موقعن تي مالي امداد فرمايائون. پاڻ رضي الله عنه بيحد حياء دار ۽ رحم دل شخصيت جا مالڪ هئا. پاڻ رضي الله عنه قرآن مجيد جي تلاوت ڪندي پنهنجي گهر ۾ 18 ذوالحج 35 هجري ۾ شهيد ڪيا ويا. ۽ جنت البقيع ۾ مدفون آهن.

4. حضرت علي المرتضىٰ بن ابي طالب رضي الله عنه: پاڻ رضي الله عنه جن ٻارن ۾ سڀ کان پهريان اسلام قبول ڪيو. پاڻ جناب رسول صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَعَلٰى آلِهٖ وَاَصْحَابِهٖ وَسَلَّمَ جن جي چاچي ابو طالب جا پٽ ۽ نياٽا آهن. پاڻ رضي الله عنه فاتح خيبر آهن ۽ "ابو تراب" جي ڪنيت سان مشهور ٿيا. سندن ولادت ڪعبي ۾ ٿي. غزوه تبوڪ کانسواءِ سيني غزوات ۾ شريڪ ٿيا. 35 هجري ۾ مسلمانن جا خليفا مقرر ٿيا. پاڻ رضي الله عنه ڪوفي کي دارالخلافه بڻايائون، جتي 21 رمضان 41 هجري ۾ عبدالرحمٰن ابن ملجم ملعون جي هٿان شهيد ٿيا. پاڻ رضي الله عنه عراق جي شهر نجف اشرف ۾ مدفون آهن.

5. حضرت طلحه بن عبيدالله رضي الله عنه: پاڻ رضي الله عنه سابقين اولين في الاسلام مان هڪ آهن. پاڻ جود ۽ سخا ۽ فياضي جي ڪري "طلحة الخير" ۽ "طلحة الفياض" جي لقب سان مشهور ٿيا. بدر جي موقعي تي حضور اڪرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَعَلٰى آلِهٖ وَاَصْحَابِهٖ وَسَلَّمَ جن ڪين حضرت سعيد بن زيد رضي الله عنه سان گڏ قريش جي قافلي جي خبر گيري جي لاءِ روانو ڪيو. ان کان پوءِ سيني غزوات ۾ شامل رهيا. 36 ھ ۾ جنگ جمل جي موقعي تي شهيد ٿيا ۽ بصره عراق ۾ مدفون آهن.

6. حضرت زبير بن عوام رضي الله عنه: پاڻ رضي الله عنه جناب رسول پاڪ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَعَلٰى آلِهٖ وَاَصْحَابِهٖ وَسَلَّمَ جن جي ڦڦيءَ جا پٽ هئا. سندن والده حضرت صفيه بنت عبدالمطلب آهي ۽ حضرت ابوبڪر صديق رضي الله عنه جي صاحبزادي حضرت اسماء رضي الله عنها سندن

گهرواري هئي. پاڻ رضي الله عنه بيحد بهادر ۽ دلير هئا. اسلام جي لاءِ سڀ کان پهريون تلوار هلايائون "حواري رسول صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَعَلٰى آلِهٖ وَاَصْحَابِهٖ وَسَلَّمَ " جي لقب سان مشهور آهن. حبشہ ۽ مديني منوره جي طرف هجرت ڪيائون. جنگ جمل کان پوءِ بصره جي قريب عمرو بن جرموز جي هٿان شهيد ٿيا ۽ بصره عراق ۾ مدفون آهن. رحلت جي وقت سندن عمر 67 سال هئي.

7. حضرت عبدالرحمٰن بن عوف رضي الله عنه: پاڻ رضي الله عنه سابقين اولين صحابه ڪرام رضي الله عنهم ۾ شامل آهن. ابتدا ۾ عبدالڪعبه يا عبد عمر جي نالي سان موسوم هئا. جناب رسول الله صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَعَلٰى آلِهٖ وَاَصْحَابِهٖ وَسَلَّمَ جن سندن نالو عبدالرحمٰن رکيو. پاڻ رضي الله عنه بہ هجرتون ڪيائون ۽ مديني منوره ۾ حضرت سعد بن ربيع انصاري جا مواخاتي ڀاءُ بڻيا. الله تعاليٰ سندن واپار ۾ تجارت واري ڌنڌي ۾ بيحد برڪت عطا فرمائي. صدقہ خيرات ۽ حق جي رستي ۾ دل سان خرچ ڪندا هئا. 32 ھ ۾ 75 سالن جي عمر ۾ رحلت فرمايائون ۽ جنت البقيع ۾ مدفون آهن.

8. حضرت سعد بن ابي وقاص رضي الله عنه: پاڻ رضي الله عنه جي والد جو نالو مالڪ هو. تنهنڪري سعد بن مالڪ جي نالي سان بہ مشهور آهن. 17 سالن جي عمر ۾ اسلام قبوليائون. ۽ سابقين اولين ۾ شمار ٿين ٿا. مڪي مڪرمه ۾ مسلمانن کي بدلو وٺڻ ۽ جوابي ڪاروائي ڪرڻ جي اجازت نہ هئي، تہ بہ پاڻ رضي الله عنه اٺ جي کلهي جي هڏي سان هڪ مشرڪ جو مٿو ڦاڙڻ وارا پهريان شخص هئا. پاڻ رضي الله عنه ماهر تير انداز هئا. غزوه احد ۾ جناب رسول الله صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَعَلٰى آلِهٖ وَاَصْحَابِهٖ وَسَلَّمَ جن کين فرمايو: يَا سَعْدُ ارْمِ فِدَاكَ أَبِي وَأُمِّي۔ (صحيح بخاري، ڪتاب المغاري: 4059) منهنجا ماءُ پيءُ توتي قربان ٿين، سعد! تير ڇٽيندو رهہ. پاڻ رضي الله عنه عظيم فاتح ۽ وڏا جرنيل هئا. حضرت

عمر فاروق رضي الله عنه جي دؤر ۾ پاڻ رضي الله عنه ايران فتح ڪيائون ۽ سندن وفات مدينه منوره کان ڏهه ميلن جي فاصلي تي واقع عتيق پهاڙيءَ تي پنهنجي گهر ۾ ٿي ۽ جنت البقيع ۾ مدفون ڪيا ويا.

9. **حضرت سعيد بن زيد رضي الله عنه:** پاڻ رضي الله عنه جو والد زيد اسلام کان اڳ ۾ به دين حنيف جي پيروڪارن مان هو ۽ ڪفريه ۽ مشرڪانه عقيدن توڙي هر قسم جي فسق ۽ فجور کان پري رهندا هئا. پاڻ رضي الله عنه اسلام جي شروعات ۾ ايمان قبول ڪيائون ۽ پوءِ سندن گهر واري حضرت فاطمه بنت خطاب (حضرت عمر رضي الله عنه جي ڀيڻ) به اسلام قبول ڪيو، جنهن تي حضرت عمر رضي الله عنه سختي ڪئي هئي. غزوه بدر ۾ پاڻ رضي الله عنه قريش جي قافلي جو تعاقب ڪرڻ جي لاءِ نڪتا هئا. بقيه سڀني غزوات ۽ جنگين ۾ شامل رهيا. پاڻ رضي الله عنه پهريان مسلمان آهن جيڪي دمشق جا گورنر بڻيا. آخري عمر ۾ پاڻ رضي الله عنه زهد ۽ قناعت پسندي جي ڪري مديني منوره جي ويجهو عتيق وادي ۾ سڪونت اختيار ڪيائون ۽ اتي ئي رحلت فرمايائون ۽ مديني منوره ۾ مدفون آهن.

10. **حضرت ابو عبيده بن الجراح رضي الله عنه:** پاڻ رضي الله عنه جو نالو عامر بن عبدالله بن جراح آهي. سندن والد سندن جي ئي هٿان حالت ڪفر ۾ قتل ٿيو. ان جي ڪري پاڻ رضي الله عنه پنهنجي ڏاڏي جي طرف منسوب آهن. جناب رسول الله صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَعَلٰى آلِهٖ وَاَصْحَابِهٖ وَسَلَّمَ جن ڪين "امين هذه الامة" (هن امت جي امين) جو لقب عطا فرمايو. پاڻ رضي الله عنه سڀني غزوات ۾ شامل رهيا. پاڻ رضي الله عنه دمشق، شام ۽ فلسطين جي فتح ۾ بيحد جدوجهد ڪان پوءِ شام جا گورنر مقرر ٿيا. پاڻ رضي الله عنه نهايت سادگي پسند ۽ قناعت پسند هئا. 18 هه ۾ طاعون جي وبا ۾ دمشق جي قريب جابيه مقام ۾ رحلت فرمايائون ۽ اتي ئي مدفون آهن.

شاگردن ۽ شاگرديائين لاءِ سرگرمي

مناقب صحابه ڪرام ۽ عشره مبشره رضي الله عنهم تي تقريري نشست جو اهتمام ڪرايو يا اسان پنهنجي روزمره جي عملي زندگي ۾ صحابہ ڪرام جي سيرت ۽ ڪردار مان ڪهڙو فائدو حاصل ڪري سگهون ٿا؟ گڏيل مذاڪري جي ذريعي نڪتا ترتيب ڏيو.

مشق

(الف) هيٺين سوالن جا تفصيلي جواب لکو:

1. مناقب صحابه ڪرام رضي الله عنهم تي مضمون لکو.
2. صحابه ڪرام رضي الله عنهم جا فضائل بيان ڪريو.

(ب) هيٺين سوالن جا مختصر جواب لکو:

1. صحابيءَ جي لفظي ۽ اصطلاحي معنىٰ لکو.
2. عشره مبشره جي لفظي معنىٰ لکو.
3. عشره مبشره جا نالا لکو.

(ج) هيٺين سوالن جي صحيح جوابن تي (✓) جو نشان لڳايو:

1. عشره مبشره جي معنىٰ آهي:

(الف) ڏھ دوست
(ب) ڏھ ساٿي
(ج) ڏھ انسان
(د) خوشخبري ٻڌايل ڏھ انسان

2. صحابي اهو آهي جنهن ايمان جي حالت ۾ حضور اڪرم صَلَّى اللّٰهُ عَلَيۡهِ وَعَلٰى آلِهٖ وَاَصۡحَابِهٖ وَسَلَّمَ جن سان:

(الف) ملاقات ڪئي هجي
(ب) تجارت ڪئي هجي
(ج) دوستي ڪئي هجي
(د) مواخات ڪئي هجي

3. حديث شريف ۾ سڀ کان بهتر زمانو قرار ڏنو ويو آهي:

(الف) موجوده زماني کي
(ب) حضور اڪرم صَلَّى اللّٰهُ عَلَيۡهِ وَعَلٰى آلِهٖ وَاَصۡحَابِهٖ وَسَلَّمَ جي زماني کي
(ج) بعثت کان پهرين واري زماني کي
(د) آخرت جي زماني کي

استادن لاءِ هدايتون

شاگردن ۽ شاگردياڻين مان هر هڪ کان مردن، عورتن، ٻارن ۽ پوڙهن صحابه ڪرام رضي الله عنهم جي مناقب متعلق مضمون تيار ڪرايو، جنهن ۾ انهن جي عملي خدمتن کي بہ واضح ڪيو ويو هجي. ۽ انهن کي انٽرنيٽ کان مدد وٺڻ جي تربيت ڏني وڃي.

علم جي اهميت ۽ فضيلت

سکيا جي حاصلات

* علم جي معنىٰ ۽ مفهوم بيان ڪري سگهن. * علم جي اهميت ۽ فضيلت ۽ افاديت سمجهي عملي زندگي ۾ استفاده ڪري سگهن.

علم جي معنىٰ ۽ مفهوم:

”علم“ جي لغوي معنىٰ: ڄاڻڻ ۽ آگاهه ٿيڻ آهي. جڏهن تہ تعليم جو لفظ ٻين ڪي علم ڏيڻ ۽ سيکارڻ جي لاءِ استعمال ٿيندو آهي. اصطلاح ۾ انسان جي حواس خمسه ۽ عقل جي ذريعي ڪنهن شيءِ جي حقيقت کي ڄاڻڻ جو نالو علم آهي.

الله تعالىٰ جا پنهنجي ٻانهن تي بي شمار انعام ۽ احسان آهن ۽ انسانن جي مٿان جيڪي خاص نعمتون ۽ نوازشون آهن، انهن مان علم جو عطا ٿيڻ سڀ کان وڏي نعمت ۽ احسان آهي. حضرت آدم عليه السلام جي پيدائش کان پوءِ سڀ کان پهرين جيڪا شيءِ کين عطا ڪئي وئي اهو علم هئو. الله تعالىٰ جو ارشاد پاڪ آهي. وَعَلَّمَ اٰدَمَ الْاَسْمَآءَ كُلَّهَا- (سورة البقرة: 31) ترجمو: ۽ الله تعالىٰ آدم کي سيني شين جا نالا سيکاريا.

علم جي اهميت ۽ فضيلت: رب ڪائنات انسان کي اشرف المخلوقات قرار ڏئي ان کي علم ۽ عقل سان نوازيو. علم جي ذريعي ئي انسان جي لاءِ سڄي ڪائنات مسخر ڪئي وئي. علم جي ئي سبب انسان کي باقي سموري مخلوق تي شرف حاصل آهي. علم ئي انسان جي لاءِ عظمت ۽ شرف جو بنياد آهي ۽ سر بلندي جو ذريعو آهي. علم الله تعالىٰ جي صفت آهي. هو عالم الغيوب ۽ عليم بذات الصدور جهڙيون صفتون رکي ٿو. سموري مخلوق کي ان جي ضرورت جو علم عطا

ڪرڻ واري ذات بہ اها ئي آهي. جنهن زماني ۾ عرب ۾ اسلام جو آغاز ٿيو. دنيا علم جي اهميت کان ناواقف هئي، اسلام علم جي قدر ۽ قيمت ٻڌائي ۽ ماڻهن کي علم جي حاصل ڪرڻ جو شوق ڏياريو. علم ۽ اهل علم جي فضيلت جي باري ۾ قرآن ڪريم ۾ ارشاد باري تعالىٰ آهي. ترجمو: توهان مان جن ماڻهن ايمان آندو ۽ جن کي علم عطا ڪيو ويو. الله تعالىٰ انهن جا درجا بلند ڪري ڇڏيندو. (سورة المجادلة: 11) هتي بلند درجن ۾ علم کي ايمان سان گڏ بيان ڪيو ويو آهي. هڪ ٻي جاءِ تي ارشاد باري تعالىٰ آهي. ترجمو: ۽ دعا گهرو تہ اي منهنجا پروردگار! منهنجي علم ۾ اضافو فرماءِ. (سورة طه: 114) ارشاد باري تعالىٰ آهي ترجمو: چئو ڀلا جيڪي ماڻهو علم رکن ٿا ۽ جيڪي علم نہ ٿا رکن ٻئي برابر ٿي سگهن ٿا. بس نصيحت تہ اهي حاصل ڪندا آهن جيڪي عقلمند آهن. (الزمر:9)

علم ۽ اهل علم جي فضيلت ۾ حضرت رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَعَلٰى آلِهٖ وَاَصْحَابِهٖ وَسَلَّمَ جن ارشاد فرمايو آهي تہ اِنَّ الْعُلَمَاءَ وَرَثَةُ الْاَنْبِيَاءِ (سنن ترمذي، حديث:2682) ترجمو: اهل علم ئي انبياء ڪرام عليهم السلام جا وارث آهن. رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَعَلٰى آلِهٖ وَاَصْحَابِهٖ وَسَلَّمَ جن ارشاد فرمايو آهي تہ: هڪ سمجهہ وارو عالم، شيطان لاءِ هزار عابدن کان وڌيڪ وزني آهي. (سنن ابن ماجه: 222)

پاڻ سڳورن صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَعَلٰى آلِهٖ وَاَصْحَابِهٖ وَسَلَّمَ جن ارشاد فرمايو تہ طَلَبُ الْعِلْمِ فَرِيضَةٌ عَلَى كُلِّ مُسْلِمٍ (سنن ابن ماجه: 224) ترجمو: علم حاصل ڪرڻ هر مسلمان (مرد ۽ عورت) تي فرض آهي.

علم ۽ اخلاق جي چانوَ ۾ جيڪڏهن بهتر تربيت جو اهتمام هجي تہ انسان ۾ بري ڀلي جي تميز، صحيح ۽ غلط جو امتياز، خالق ۽ مالڪ جي سڃاڻ، ان جي مخلوق سان محبت، همدردي ۽ خير خواهي جهڙيون صفتون پيدا ٿينديون آهن ۽ اهو سيرت ۽ ڪردار جي اعتبار

سان باوقار ۽ ڪارائتو بڻجي ويندو آهي. تنهن ڪري اسلام ۾ علم حاصل ڪرڻ فرض شمار ڪيو ويو آهي. جڏهن تہ پنهنجي ماتحتن، اولاد ۽ اهل و عيال جي اخلاقي تربيت جي ذميواري بہ اسان جي مٿان لازم ڪئي وئي آهي. ان لاءِ علم ۽ اخلاق کي هڪ ٻئي جي لاءِ لازم ۽ ملزوم تصور ڪيو ويو آهي. بلڪ اخلاق ۽ ٻين سڀني صفتن جو بنياد علم آهي، جنهن کي هر صورت ۾ فوقيت ڏيڻ هڪ مسلمان جو پهريون فريضو هجڻ گهرجي.

شاگردن ۽ شاگردياڻين لاءِ سرگرمي

- شاگردن ۽ شاگردياڻين کان هيٺين عنوانن تي نوٽ لکرايو.
- حديث شريف ۾ اهل علم جون وصفون
- حضور اڪرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَعَلٰى آلِهٖ وَاَصْحَابِهٖ وَسَلَّمَ بحيثيت استاد.

مشق

(الف) هيٺين سوالن جا تفصيلي جواب لکو:

1. علم جي اهميت ۽ فضيلت ۽ افاديت تي مضمون لکو.

(ب) هيٺين سوالن جا مختصر جواب لکو:

1. علم جي معنیٰ ۽ مفهوم ڇا آهي؟
2. علم جي اهميت بابت قرآن ڪريم جي ڪا هڪ آيت ۽ ان جو ترجمو بيان ڪريو.

(ج) هيٺين سوالن جي صحيح جوابن تي (✓) جو نشان لڳايو:

1. حضور اڪرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَعَلىٰ آلِهٖ وَاَصْحَابِهٖ وَسَلَّمَ جن جو ارشاد پاڪ آهي تہ انبياء ڪرام عليهم السلام جا وارث آهن:

(الف) علماء ڪرام (ب) اولياء ڪرام

(ج) استاد ڪرام (د) شاگرد

استادن لاءِ هدايتون

استادن کي گهرجي تہ شاگردن ۽ شاگردياڻين سان هيٺين عنوانن تي مضمون لکرائين:

- علم جي اهميت ۽ فضيلت
- علم ۽ اهل علم جي فضيلت.

اسلام ۾ خاندان جي اهميت

سکيا جي حاصلات

* اسلام ۾ خاندان جي اهميت ۽ افاديت واضح ڪري سگهن.
* خاندان جا گڏيل حق بيان ڪري سگهن. * روز مره جي عملي زندگي ۾ حقن جي ادائگي جي ڪوشش ڪري سگهن.

خاندان جي معنيٰ ۽ مفهوم:

”خاندان“ فارسي زبان جو لفظ آهي، جنهن جي لفظي معنيٰ گهراڻو، ڪٽنب، قبيلو، ٻار ٻچا ۽ حسب نسب آهي. هڪ ئي نسل جي قريبي رشتيدارن جو مجموعو عائلي (خانداني) زندگيءَ جو مفهوم آهي. انسان جي فطرت ۽ طبيعت ۾ هيءَ ڳالهه شامل آهي ته هو اڪيلو نه ٿو رهي سگهي. بلڪ اهي گهر، محلو، ڳوٺ ۽ شهر آباد ڪري گڏ رهندا آهن. خاندان جا اهم فرد ماءُ، پيءُ، زال، مڙس ۽ اولاد بنيادي حيثيت رکن ٿا. ۽ هي سلسلو آهستي آهستي وسعت اختيار ڪري ڏاڏي، ڏاڏيءَ، ناني، نانيءَ، چاچي، چاچيءَ، پڦيءَ، ماسيءَ، مامي، ماميءَ ۽ انهن جو اولاد سان ملي هڪ ڪٽنب يا خاندان ٺهبو آهي. خانداني زندگي انسان جي تمدني زندگيءَ جي سڀ کان پهرين ڪڙي آهي، پر انسان پنهنجي سماجي فطرت جي ڪري پنهنجي خاندان، رشتيدارن ۽ ٻين انسانن کان بغير آرام ۽ اطمينان واري زندگي گذاري نه ٿا سگهن. جڻ ته خاندان معاشري جو بنيادي جزو آهي.

خاندان جو آغاز ۽ سماجي ضرورت ۽ اهميت: خاندان ۽ ڪٽنب سان ئي معاشرتي زندگي جي شروعات ٿيندي آهي. خاندان جي ابتدا مرد ۽ عورت (مڙس ۽ زال) جي گڏيل نڪاح سان ٿيندي آهي. ان اصول تي اسلام ٻنهي مرد ۽ عورت کي برابر اهميت ڏني آهي. هر هڪ جو دائرو مقرر آهي. اسلام هر هڪ جي حقن ۽ فرضن جي ادائيگي جي تلقين ۽

تاڪيد ڪري ٿو. قرآن مجيد ۾ ارشاد باري تعالىٰ آهي. ترجمو: اي انسانو! بيشڪ اسان توهان کي هڪ مرد ۽ هڪ عورت مان پيدا ڪيو آهي. (سورة الحجرات: 13)

انسانن کان علاوه خاندان ۽ رشتن ناتن جو تصور ڪنهن ٻه مخلوق ۾ موجود ناهي. هي شرف اشرف المخلوقات انسان کي حاصل آهي ته اهو گهر ۾ ماءُ پيءُ ڏاڏي ڏاڏي پيڻ پائرن ۽ اولاد جي حيثيت ۾ عزت ۽ احترام ، پيار ۽ محبت سان پيش ايندو آهي. مرد ڪمائي ايندو آهي، انهن جي ضرورتن کي پورو ڪندو آهي. جيڪڏهن انهن جي وچ ۾ اٽبٽت ٿي پوندي آهي ته خوش دليءَ سان ان کي سلجهائيندو آهي. هي سڀ شيون هڪ خاندان جي ڪري ظاهر ٿين ٿيون. ان لاءِ اسلام خاندان کي سماج ۽ صالح معاشري جي زينت بڻايو آهي.

مڙس ۽ زال جو رشتو: انسانيت جي بقاء ۽ انساني نسل جو وجود مرد ۽ عورت جي گڏيل تعلق سان آهي ۽ انسانن جي گڏيل تعلقن ۾ مڙس زال جي رشتي کي وڏي اهميت حاصل آهي. ٻنهي طرفن کان والدين جي رضامندي کان پوءِ ايجاب ۽ قبول ۽ نڪاح جي اعلان سان هي رشتو قائم ٿيندو آهي. ۽ ان سان عظيم مصلحتون ۽ نفعا وابسته آهن. نڪاح ئي سٺي خاندان ۽ پاڪ سماج کي جنم ڏئي ٿو. قرآن ڪريم نڪاح واري رشتي کي ”احصان“ جو نالو ڏنو آهي. يعني قلعو بند ڪري محفوظ ٿيڻ. حقيقت ۾ نڪاح هڪ معاهدو آهي. جنهن جي ذريعي مڙس ۽ زال هڪ ٻئي جي لاءِ زندگيءَ جا ٻه ساٿي، ڏک سک جا پائيوار ۽ هڪ ٻئي جا همدرد بڻجي ويندا آهن ۽ مسئلن جي حل ۾ هڪ ٻئي جا مددگار هوندا آهن. زندگي جو سڪون ۽ دل جو اطمينان وڏي حد تائين انهن جي خوشگواري ۽ گڏيل الفت ۽ اعتماد جو ذريعو هوندو آهي. جيتري قدر محبت ۽ الفت گهٽي هوندي ايتري قدر ان جو نتيجو ٻه سنو هوندو. نڪاح نسل انساني جي لاءِ نه صرف بقا جو سبب آهي، بلڪه ان جي ذريعي ماڻهو ڪيترن ئي غير اخلاقي ڪمن کان محفوظ رهي ٿو.

اولاد پيدا ٿيندي ئي هڪ نئين خاندان جي ابتدا ٿي ويندي آهي. جنهن جي ڪري زال مڙس جو تعلق وڌيڪ مضبوط ٿي ويندو آهي. ٻنهي طرفن کان محبت ۽ احترام وڌي ويندو آهي. گهر اولاد جي ڪري رونق وارو ٿي پوندو آهي.

حضور اڪرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَعَلٰى آلِهٖ وَاَصْحَابِهٖ وَسَلَّمَ جن ارشاد فرمايو:

اَلنِّكَاحُ مِنْ سُنَّتِيْ فَمَنْ رَغِبَ عَنْ سُنَّتِيْ فَلَيْسَ مِنِّيْ۔ (سنن ابن ماجه، حديث:1846)

ترجمو: نڪاح واري زندگي گذارڻ منهنجي سنت آهي. جيڪو ٻه منهنجي سنت کان منهن موڙيندو اهو اسان مان ناهي.

نڪاح جي ان بابرڪت رشتي کي الله تعالىٰ مڙس ۽ زال جي لاءِ هڪ ٻئي جو پردو ۽ لباس قرار ڏنو آهي. ارشاد باري تعالىٰ آهي. هُنَّ لِبَاسٌ لَّكُمْ وَ اَنْتُمْ لِبَاسٌ لَّهُنَّ ؕ (سورة البقره: 187) ترجمو: اهي عورتون توهان جي لاءِ لباس آهن ۽ توهان انهن جو لباس آهيو.

خاندان ۽ ازدواجي زندگي جا مقصد:

الله تعالىٰ وٽ عائلي (خانداني) زندگيءَ جو مقصد نسل انساني جي بقا ۽ ان جو واڌارو آهي. * انسان کي سڪون ۽ اطمينان ازدواجي زندگيءَ سان ئي ملندو آهي. زال مڙس جي پاڻ ۾ محبت ۽ الفت جو ذريعو بڻبو آهي خانداني زندگيءَ جي راحت ۽ سڪون جو سبب بڻبو آهي. * ٻنهي کي پاڪ زندگيءَ جون خوشيون ۽ راحتون نصيب ٿين ٿيون. نسل انسانيءَ جو سلسلو ۽ بقاء ٻه انساني عظمت ۽ شرف سان جاري رهي ٿو. * اجتماعيت جو هڪ خاص حلقو وجود ۾ اچي ٿو جنهن جا فائدا مشترڪ هوندا آهن. جنهن جي بنياد تي ڪٽنب ۽ معاشرو مضبوط ٿيندو آهي.

مڙس ۽ زال جا حق ۽ ذميواريون: حديث ۾ آهي ته كُلُّكُمْ رَاعٍ، وَكُلُّكُمْ مَسْئُولٌ عَنْ رَعِيَّتِهٖ۔ (صحيح بخاري: 2409) ترجمو: توهان سڀ نگران آهيو ۽ توهان کان توهان جي نگرانيءَ ۾ موجود فردن (گهرياتين) جي باري ۾ پڇا

ڪئي ويندي. اسلامي تعليمات جي مطابق زوجين جا هڪ ٻئي جي مٿان ڪجهه حق ۽ فرض مقرر ڪيا ويا آهن. ارشاد باري تعالىٰ آهي: وَلَهُنَّ مِثْلُ الَّذِىْ عَلَيْهِنَّ بِالْمَعْرُوْفِ - (البقره:228) ترجمو: ۽ عورتن جا حق مردن تي اهي ئي آهي جيئن دستور جي مطابق مردن جا عورتن تي آهن. ان اعتبار ڪان کاڌو پيتو، خرچ، لباس، گهر، علاج ۽ ٻيون ضرورتون مهيا ڪرڻ مڙس جي ذميواري آهي. جيڪي هو پنهنجي مالي وسيلن جي اعتبار سان پوريون ڪندو. زال کي مهر ۾ ڏنل رقم يا ٻي ذاتي ملڪيت رکڻ ۽ ڪاروبار ڪرڻ جي جائز حدن ۾ اجازت ڏيڻ ڪان علاوه مرد جي فرضن ۾ هي ٻه شامل آهي ته زال ۽ گهر جي ٻين فردن سان پيار ۽ الفت سان پيش اچي. ان تي ظلم ۽ زيادتي نه ڪري، عدل ۽ احسان جو رويو اختيار ڪري، انهن جا حق شريعت جي مطابق ادا ڪري.

زال جي ذميواري هي آهي ته مڙس جي غير موجودگيءَ ۾ مال ۽ ملڪيت پنهنجي عزت جي امانت وانگر حفاظت ڪري. مڙس جي اجازت ڪانسواءِ ڪنهن نامحرم کي گهر ۾ اچڻ جي اجازت نه ڏئي، فرمان الاهي آهي. فَالصّٰلِحٰتُ قٰنِتٰتٌ حٰفِظٰتٌ لِّلْغَيْبِ بِمَا حَفِظَ اللّٰهُ- (النساء: 34) ترجمو: ته جيڪي نيڪ ٻيبيون آهن اهي فرمانبردار هونديون آهن ۽ پر پٺ الله تعالىٰ جي حفاظت ۾ مال ۽ آبرو جي حفاظت ڪنديون آهن. مڙس جي آمدني ۽ مالي حيثيت ڪان وڌيڪ خرچ جو مطالبو نه ڪري. مڙس جي گهر ۾ ڪا تڪليف يا تنگي ڏسي ته خواهه مخواهه ٻين کي ان جي شڪايت نه ڪري بلڪه درگذر ۽ برداشت جو مظاهرو ڪري. مڙس يا گهر جا راز ظاهر نه ڪري. نسب ۽ نسل جي حفاظت ۽ ٻارن جي بهتر نگهباني ۽ تربيت ڪري. مڙس جي خدمت ۽ فرمانبرداري ڪري وغيره. حضور اڪرم صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَعَلٰى آلِهٖ وَاَصْحَابِهٖ وَسَلَّمَ جن جو پاڪ فرمان آهي. خَيْرُكُمْ خَيْرُكُمْ لأَهْلِهِ وَأَنَا خَيْرُكُمْ لأَهْلِي- (سنن ابن ماجه، حديث 2052) ترجمو: توهان ۾ بهتر اهو آهي جيڪو پنهنجي گهر وارن جي لاءِ بهتر هجي ۽

مان پنهنجي گهر وارن جي لاءِ سڀ کان بهتر آهيان.

والدين جو ادب ۽ احترام: سڀني رشتن ۾ والدين جو رشتو اهم ۽ قابل احترام آهي. انهن جي ڪري ئي اسان هن جهان ۾ آياسين ۽ انهن جي سار سنڀال ۽ پرورش سان اسان جي اندر قوت پيدا ٿي. ان لاءِ اسان کي والدين جي خدمت ۽ احترام ۾ ڪوتاهي نه ڪرڻ گهرجي. الله تعالیٰ اسان کي اهو ئي حڪم ڏئي ٿو. وَ قَضٰى رَبُّكَ اَلَّا تَعْبُدُوْۤا اِلَّاۤ اِیَّاهُ وَ بِالْوَالِدَیْنِ اِحْسَانًا ؕ اِمَّا یَبْلُغَنَّ عِنْدَكَ الْكِبَرَ اَحَدُهُمَاۤ اَوْ كِلٰهُمَا فَلَا تَقُلْ لَّهُمَاۤ اُفٍّ وَّ لَا تَنْهَرْهُمَا وَ قُلْ لَّهُمَا قَوْلًا كَرِیْمًا ﴿۲۳﴾ وَ اخْفِضْ لَهُمَا جَنَاحَ الذُّلِّ مِنَ الرَّحْمَةِ وَ قُلْ رَّبِّ ارْحَمْهُمَا كَمَا رَبَّیٰنِیْ صَغِیْرًا ؕ﴿۲۴﴾ (سورة الاسراء 23-24) ترجمو: ۽ تنهنجي پالڻهار حڪم ڪيو آهي ته ان (الله) کانسواءِ ڪنهن کي نه پوڄيو ۽ ماءُ پيءُ سان ڀلائي ڪريو جيڪڏهن انهن مان هڪ يا اهي ٻئي تنهنجي سامهون پوڙهپ کي پهچن ۽ ڪنهن ڳالهه تي خفا ٿين ته (خبردار! انهن جي جواب ۾) ڪين اف به نه چئو ۽ انهن کي ڇڙٻ نه ڏيو ۽ (جيڪي چوڻو ٻڌڻو هجي ته) تمام ادب سان ڳالهايو . ۽ انهن جي اڳيان شفقت سان عاجزي ڪري ڪنڌ نماءِ ۽ چئو ته اي منهنجا پالڻهار! انهن تي رحم ڪر جيئن انهن ٻنهي مون کي ننڍي هوندي رحم ڪري پاليو.

ماءُ پيءُ جيڪڏهن ڪافر ۽ مشرڪ ئي ڇو نه هجن، دنيا ۾ انهن جو ادب ۽ احترام ڪرڻ، انهن جي فرمانبرداري ڪرڻ، ساڻن سٺو سلوڪ ڪرڻ ۽ انهن جي خدمت ڪرڻ لازمي آهي. ها جيڪڏهن اهي الله تعالیٰ جي نافرماني يا ڪفر ۽ شرڪ اختيار ڪرڻ جو حڪم ڪن ته انهن سان معذرت ڪئي وڃي. والدين جي رشتيدارن ۽ دوستن سان به تعلق رکڻ گهرجي. اولاد مٿان والدين جا حق هي آهن:

* عزت ۽ احترام * اطاعت ۽ فرمانبرداري * حسن سلوڪ * والدين جي قريبن ۽ رفيقن سان حسن سلوڪ * شڪر جو اقرار * مغفرت جي دعا.

اولاد جا حق: خاندان جي رونق اولاد آهي ۽ اولاد جو مقصد بقاءِ نوع ۽ زندگيءَ جو سبب آهي. اولاد جو هجڻ الله تعالیٰ جي وڏي نعمت آهي،

اولاد جي لاءِ ماءُ پيءُ جي ذمي ادب سيکارڻ ۽ صحيح تربيت ڪرڻ آهي ۽ پڻ والدين تي ڪجهه بيون ذميواريون عائد ٿين ٿيون جن کي اولاد جي حقن سان تعبير ڪيو ويندو آهي جنهن ۾ اولاد جي سٺي پرورش ۽ تعليم، سٺي تربيت جو اهتمام ڪرڻ، رحمت ۽ شفقت، سٺي جڳهه تي انهن جي شادي ڪرڻ، وراثت ۾ عدل ڪرڻ شامل آهن ان کان علاوه بيا حق هن ريت آهن: * اولاد کي دين جي ضروري ڳالهين، قرآن ڪريم جي تعليم ۽ نماز جي تربيت ڏيڻ. * اولاد کي اسلامي اقدار جي تعليم ڏيڻ، وراثت ۾ اولاد جي وچ ۾ برابري ۽ انصاف جو معاملو ڪرڻ. * ڌيئرن کي به پٽن وانگر سوکڙيون ۽ پيار ۾ شريڪ ڪرڻ. * ڌيءُ جي پيدائش تي غمگين نه ٿيڻ چو ته ناراضگي جو اظهار ڪرڻ ناشڪري آهي. * اولاد تي هرو ڀرو سختي ۽ تشدد کان پرهيز ڪرڻ. ۽ انهن سان شفقت ۽ پيار محبت جو رويو رکڻ. * پنهنجي اولاد کي بک ۽ تنگدستي جي ڪري قتل نه ڪرڻ.

خاندان سان حسن سلوڪ: والدين کان پوءِ مائٽن سان به سٺو سلوڪ ڪرڻ گهرجي. پيڻ ڀاءُ ۽ اهي رشتيدار جيڪي ماءُ ۽ پيءُ جي واسطي سان مائٽ بڻجن ٿا. مثلاً: ڏاڏو ڏاڏي، نانو ناني، مامي، ماسي، پڦي، چاچو چاچي ۽ انهن جو اولاد جيئن سوٽ، ماروٽ، ماسات ۽ پڦاٽ وغيره انهن سڀني سان سٺو سلوڪ ڪرڻ ۽ انهن جي مالي مدد ڪرڻ جو حڪم ڪيو ويو آهي. رشتيدار بلڪ هر مسلمان سان سٺي اخلاق سان پيش اچڻ گهرجي. انهن کي ايذاءُ ڏيڻ حرام آهي. ارشاد باري تعالیٰ آهي. ترجمو: (اي محمد صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَعَلٰى آلِهٖ وَاَصْحَابِهٖ وَسَلَّمَ) ماڻهو تو کان پڇن ٿا ته (الله جي رستي ۾) ڪهڙي قسم جو مال خرچ ڪجي. چو ته جيڪو مال خرچ ڪرڻ چاهيو اهو (درجه بدرجه مستحق ماڻهن يعني) ماءُ پيءُ کي ۽ قريبي رشتيدارن کي ۽ يتيمن کي ۽ محتاجن ۽ مسافرن کي ڏيو ۽ جيڪا ڀلائي توهان ڪندؤ الله پاڪ ان کي ڄاڻي ٿو. (البقره: 215)

خاندان وارن جا ڳڏيل حق: خاندان جي فرد هجڻ جي حيثيت سان اسان

مان هر هڪ جي لاءِ هيٺين ڳالهين تي عمل ڪرڻ لازمي آهي: * خاندان وارن سان حسن سلوڪ ڪرڻ. * محبت ۽ شفقت سان پيش اچڻ. * مصيبت ۽ پريشاني جي وقت دلجوئي ڪرڻ. * غربت ۽ تنگ حالي جي وقت مالي مدد ڪرڻ. * خاندان جي يتيم ٻارن جي پرورش ڪرڻ. * خاندان جي خوشي ۽ غمي ۾ شرڪت ڪرڻ. * گڏيل تعاون ڪرڻ (مسئلن جي حل ڪرڻ ۾ مالي، جسماني ۽ نيڪ مشورن جي صورت ۾ تعاون ڪرڻ) خاندان ۾ ٿيندڙ رنجشن ۽ جهيڙن جهڳڙن جي وقت صلح صفائي ڪرڻ.

شاگردن ۽ شاگردياڻين لاءِ سرگرمي	هڪ گروپ ذريعي موجوده ماحول ۾ انهن ڪمن جي نشاندهي ڪريو جيڪي خاندان ڪي نقصان ۽ تعلقات کي ڪمزور ڪري رهيا آهن.

مشق

(الف) هيٺين سوالن جا تفصيلي جواب لکو:

1. اسلام ۾ خاندان جي اهميت تي مضمون لکو.
2. مڙس زال جي حقن ۽ فرضن تي نوٽ لکو.

(ب) هيٺين سوالن جا مختصر جواب لکو:

1. خاندان مان ڇا مراد آهي؟ لکو.
2. والدين جي ادب ۽ احترام جي متعلق لکو.
3. اولاد جا حق لکو.

(ج) هيٺين سوالن جي صحيح جوابن تي (✓) جو نشان لڳايو:

1. سيني رشتن ناتن مان اهم رشتو آهي:

(الف) ماءُ پيءُ جو (ب) زال، مڙس جو
(ج) ڀاءُ، ڀيڻ جو (د) استاد، شاگرد جو

2. خاندان جي خوبصورتي آهي:

(الف) نعمت (ب) دولت
(ج) اولاد (د) وراثت

3. جن رشتيدارن سان نڪاح نہ ٿو ٿي سگهي انهن کي سڏبو آهي:

(الف) دوست (ب) محرم
(ج) پاڙيسري (د) قريبي رشتيدار

استادن لاءِ هدايتون

”خاندان جي اهميت“ تي تقريري مقابلو ڪرايو.

احترامِ انسانيت

سکيا جي حاصلات

* احترام انسانيت جو مفهوم بيان ڪري سگهن.
* احترامِ انسانيت جي اهميت کي سمجهي سگهن.
* احترامِ انسانيت جي خلاف صورتن کان پاسو ڪري سگهن.

احترامِ انسانيت جو مطلب:

"احترام" جي معنىٰ: عزت ۽ قدر، فضيلت ۽ برتري آهي. "احترامِ انسانيت" جو مطلب آهي انسان جي عزت ۽ عظمت. انسان زمين تي الله تعالىٰ جي بهترين مخلوق آهي. ان کي ٻي سڄي مخلوق تي برتري حاصل آهي. يعني هن ڪائنات ۾ هر انسان کي عزت ۽ فضيلت جو مرتبو ۽ مقام حاصل آهي. ڪنهن بہ رنگ ۽ نسل، مذهب ۽ زبان، قوم ۽ ملڪ سان تعلق رکڻ واري هر انسان کي ٻئي انسان پاران سندس جان، مال ۽ عزت جو تحفظ ڏيڻ "احترامِ انسانيت" چئبو آهي.

احترامِ انسانيت جي اهميت: الله تعالىٰ انسان کي وڏو شرف ۽ عزت بخشي آهي. ان زمين ۽ آسمان ۽ ان جي وچ ۾ سيني شين کي انسانن جي فائدي ۽ سهولت جي لاءِ پيدا ڪيو آهي. سموريون شيون انسانن جي لاءِ مشترڪ ميراث آهن. هر انسان انهن نعمتن مان فائدو وٺي رهيو آهي. انسانيت جي ان وڏي شرف کي قرآن ڪريم هن طرح بيان فرمايو آهي: وَلَقَدْ كَرَّمْنَا بَنِيْٓ اٰدَمَ وَحَمَلْنٰهُمْ فِي الْبَرِّ وَالْبَحْرِ وَرَزَقْنٰهُمْ مِّنَ الطَّيِّبٰتِ وَفَضَّلْنٰهُمْ عَلٰي كَثِيْرٍ مِّمَّنْ خَلَقْنَا تَفْضِيْلًا ۝ (سورة الاسراء: 70) ترجمو: اسان آدم جي اولاد کي عزت بخشي آهي. اسان انهن کي خشڪي ۽ پاڻيءَ ۾ سواري ڏني آهي. انهن کي پاڪ شيون رزق طور عطا ڪيون آهن ۽ اسان انهن کي پنهنجي سموري مخلوق تي فضيلت سان نوازيو آهي.

انسان کي علم ۽ عقل سان گڏ ڳالهائڻ جي نعمت ملي آهي

جنهن سان هو پنهنجي اندر جون ڳالهيون مناسب انداز سان بيان ڪري سگهي ٿو. هي نعمتون اهڙيون آهن جو سڀ انسان ان ۾ برابر آهن. اسلام رنگ ۽ نسل، زبان ۽ وطن جي امتياز کي باطل قرار ڏنو آهي. ان وٽ عظمت ۽ بزرگيءَ جو معيار صرف تقويٰ ۽ الله تعاليٰ جو خوف آهي. ارشاد باري تعاليٰ آهي اِنَّ اَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللّٰهِ اَتْقٰكُمْ۔ (الحجرات: 13)
ترجمو: بيشڪ الله تعاليٰ وٽ توهان ۾ وڏيڪ عزت وارو اهو آهي جيڪو گهڻو پرهيزگار آهي. اسلام سيڪاري ٿو ته دنيا جا سيئي ماڻهو هڪ ئي مان آهن. ترجمو: (الله تعاليٰ) توهان کي هڪ شخص (حضرت آدم) مان پيدا ڪيو ۽ ان مان ان جو جوڙي وال بڻايائين پوءِ انهن ٻنهي مان گهڻائي مرد ۽ عورتون پيدا ڪري سڄي زمين ۾ ڦهلايائين.
(النساء:1)

قرآن مجيد انسان کي ان جي صحيح منصب کان آگاهه ڪيو آهي. الله تعاليٰ ان کي زمين تي خليفو ۽ نائب بڻايو آهي. ان کي ان جي ذميوارين جي اصل حيثيت کان آگاهه ڪري ان کي سيني باطل معبودن جي غلامي کان آزاد ڪرايو ۽ ان کي ذميوار ۽ باوقار بڻايو آهي. ان کي ٻڌايو ويو آهي ته هو صرف هڪ الله پاڪ جي حڪمن جو پابند آهي. ڪنهن کي ڪنهن تي سواءِ ايمان، علم ۽ تقويٰ جي ڪا به فضيلت ناهي. انهن سيني آيتن مبارڪن ۾ عام طور تي رڳو انسان کي ئي حيثيت ڏني وئي آهي. توڙي مسلمان هجي يا غير مسلم.

انسانيت ۽ جهالت جو دور: اسلام کان پهريان واري زماني کي "دور جهالت" چئبو آهي. ان دور ۾ انسانيت جو احترام تقريباً ماڻهن مان ختم ٿي چڪو هئو. ماڻهو پٿرن، وڻن، دريائن، سمنڊن، سج، چنڊ، ستارن ۽ ٻين طاقتور شين کي محترم ۽ لائق عزت سمجهندا هئا. انهن غير جاندار ۽ بي اصل شين کي ديوتا مڃي انهن جي پوڄا ڪندا هئا. انهن جي سامهون انڪساري، عاجزي ۽ جانورن کي باس طور قربان ڪندا هئا، ڪي مشرڪ ته انهن ديوتائن جو قرب حاصل ڪرڻ لاءِ

پنهنجي اولاد کي بہ انهن جي سامهون قربان ڪري ڇڏيندا هئا.

اسلام اهڙن باطل خيالن ۽ رسمن کي رد ڪيو. هڪ طرف انسانن کي انسانيت جي احترام جو درس ڏنو ۽ ٻئي طرف وڏائي، تڪبر ۽ خود پسندي جهڙين خصلتن کي برو قرار ڏنو. حضور اڪرم صَلَّی اللّٰهُ عَلَيْهِ وَعَلٰی آلِهٖ وَاَصْحَابِهٖ وَسَلَّمَ جن ماڻهن ۾ هي پيغام پهچايو تہ اي انسانو! توهان سڀ هڪ ئي پيءُ جو اولاد آهيو، جنهن جي پيدائش مٽيءَ مان ٿي آهي، تنهن ڪري توهان مان ڪن انسانن جو پاڻ کي ٻين کان وڏو ۽ بلند سمجهڻ ۽ تڪبر ڪرڻ صفا بي سمجهي ۽ جهالت جي ڳالهہ آهي. (مسند احمد، حديث: 23489)

احترام انسانيت جي خلاف ڳالهيون: انسان پرهيزگاري ۽ حسن خلق جي ڪري ممتاز حيثيت رکي ٿو ۽ اهڙيون ڪيتريون ئي صفتون ۽ عادتون آهن جيڪي احترام انسانيت جي ابتڙ آهن. جن مان ڪجهہ هيٺ بيان ڪيون وڃن ٿيون:

- تڪبر ڪرڻ، الله تعالیٰ يا مخلوق جي سامهون پاڻ کي فڪري، علمي، مالي يا نسبي اعتبار سان قابل فخر سمجهڻ.
- ماڻهن کي حقير سمجهڻ، انهن سان مسخري يا ٺوڪ وارو رويو اختيار ڪرڻ ۽ الزام تراشي ڪرڻ.
- ماڻهن سان ظلم، زيادتي يا بي انصافي جو مظاهرو ڪرڻ. انهن مان عيب ڪيڻ، جاسوسي جي ڪوشش ڪرڻ.
- ڪنهن انسان جي جسماني يا عملي ڪوتاهي جي ڪري ان کي طعنو ڏيڻ، برن لقبن سان سڏڻ يا ان جي ڪنهن بہ قسم جي بي عزتي ڪرڻ.
- اولاد ۾ ننڍي وڏي، عقلمند بي عقل يا پٽ، ڌيءُ جي بنياد تي غير برابريءَ جو سلوڪ ڪرڻ.
- هڪ ٻئي سان بداخلاقي، بدڪلامي، يا خراب انداز سان گفتگو ڪرڻ.

شاگردن ۽ شاگردياڻين لاءِ سرگرمي

* شاگرد پنهنجي ماحول ۾ روزمره جي عملي زندگيءَ ۾ احترام انسانيت بابت پنهنجو ڪو ﺑﻪ هڪ قصو ٻڌائن.
* احترامِ انسانيت جي مخالف ڪمن ڪي گڏيل بحث ڪان پوءِ نڪتن جي صورت ۾ لکو.

مشق

(الف) هيٺين سوالن جا تفصيلي جواب لکو:

1. احترامِ انسانيت بابت ڏهه نڪتا لکو.
2. احترامِ انسانيت بابت قرآن ڪريم ڪهڙو حڪم ڏئي ٿو؟

(ب) هيٺين سوالن جا مختصر جواب لکو:

1. احترامِ انسانيت جو مفهوم لکو.
2. احترامِ انسانيت جي مخالف ڳالهين مان ڪي صورتون لکو.

(ج) هيٺين سوالن جي صحيح جوابن تي (✓) جو نشان لڳايو:

1. اسلام کان پهريون زمانہ جاهليت ۾ احترامِ انسانيت هو:

(الف) گهٽو (ب) ٿورو

(ج) ختم (د) بهتر

2. توهان مان الله تعاليٰ وٽ وڏيڪ عزت وارو اهو آهي جيڪو:

(الف) وڏيڪ تقويٰ وارو آهي (ب) وڏيڪ مرتبي وارو آهي

(ج) وڏيڪ علم وارو آهي (د) وڏيڪ دولت وارو آهي

استادن لاءِ هدايتون

استاد شاگردن ۽ شاگردياڻين کي ڪجهه اهڙين شخصيتن جي باري ۾ معلومات فراهم ڪن جيڪي احترامِ انسانيت جي حوالي سان سڃاتيون وڃن ٿيون. مثلاً: عبدالستار ايڌي جي يتيمن ۽ محتاجن جي سار سنڀال ڪرڻ.

اجتماعي عدل

سکيا جي حاصلات

* اجتماعي عدل جو مفهوم ۽ ان جو اسلام ۾ تصور بيان ڪري سگهن.
* اجتماعي عدل جي اهميت ۽ اثرات بيان ڪري سگهن.
* دؤر حاضر ۾ اجتماعي عدل جي ضرورت ۽ صورتون بيان ڪري سگهن. * اجتماعي عدل جا فائدا (عدل واري معاشري جو قيام) بيان ڪري سگهن.

اجتماعي عدل جو مفهوم:

عدل عربي زبان جو لفظ آهي. جنهن جي لغوي معنىٰ آهي سڌو ڪرڻ. برابري ڪرڻ، ٻن شين جي وچ ۾ موازنو ڪرڻ ۽ ٻن حالتن ۾ وچٿرائي اختيار ڪرڻ. اصطلاح ۾ عدل جو مفهوم تمام وسيع آهي هيٺيون ڳالهيون ان جو مفهوم واضح ڪن ٿيون: ڪنهن شيءِ کي ٻن برابر حصن ۾ تقسيم ڪرڻ. اهڙي طرح جو ٻنهي ۾ گهٽ وڌائي نہ ٿئي. ڪنهن شيءِ کي ان جي صحيح جڳهہ ۾ رکڻ. يعني قول ۽ عمل ۾ سچائي جي ترازو کي ڪنهن هڪڙي طرف جهڪڻ نہ ڏيڻ. اهڙو ڪم ڪرڻ گهرجي ۽ اهڙي ڳالهہ چوڻ جيڪا سچائيءَ تي پوري اچي. پڻ هر ماڻهوءَ سان بنا ڪنهن ڏاڍ ۽ رعايت جي معاملو ڪرڻ. جنهن جو هو مستحق هجي "عدل" آهي. عدل جي مقابلي ۾ ظلم ايندو آهي. يعني ڪنهن شيءِ کي بي موقع رکڻ. هڪ ظالم سان "عدل" هي آهي تہ ان کي ظلم ڪرڻ کان بچائجي.

عدل جي اهميت: اسلام امن ۽ سلامتي جو دين آهي. جيڪو دنيا لاءِ رحمت بڻجي آيو آهي. اسلام هڪ اهڙي ضابطہ حيات کي مرتب ڪيو آهي. جنهن تي عمل ڪري انسان زندگيءَ جي حقيقي خوشين سان مالا مال ٿي سگهي ٿو. ان سلسلي ۾ اسلام عملي زندگيءَ جي لاءِ سڀ کان

وڏيڪ عدل تي زور ڏنو آهي. حقيقت هي آهي ته معاشري جي هر طرح جي بي چيني ۽ خرابيءَ جو پهريون سبب ”عدل“ کان هٽي وڃڻ آهي. معاشري ۾ خرابي ان وقت پيدا ٿيندي آهي جڏهن ان جا فرد ”عدل“ کي ڇڏي ڏين. اسلام عدل جي متعلق سڀني ڳالهين ۾ رهنمائي فرمائي آهي. چاهي عدل اجتماعي هجي يا انفرادي. معاشي هجي يا معاشرتي. قانوني هجي يا سياسي. عدل ئي معاشري جي بهترين نظام جو ضامن آهي. اسلامي معاشرتي زندگيءَ جي به هيءَ تقاضا آهي ته ماڻهن جي وچ ۾ ۽ زندگيءَ جي هر شعبي ۾ عدل ۽ انصاف کي فروغ ڏنو وڃي. قرآن ڪريم ۾ ارشاد پاڪ آهي. ترجمو: بي شڪ الله تعالیٰ انصاف ڪرڻ جو ۽ ڀلائي ڪرڻ جو ۽ رشتيدارن کي ڏيڻ جو حڪم ڪري ٿو ۽ بي حيائي ۽ برين ڳالهين ۽ ظلم کان روڪي ٿو. توهان کي سمجهائي ٿو جيئن توهان سمجهو. (سورة النحل: 90)

هن آيت جي نازل ٿيڻ جو مقصد هي آهي ته سيئي انسان پنهنجي اجتماعي زندگيءَ ۾ عدل ۽ انصاف سان رهن، ظلم ۽ زيادتي کي ختم ڪن جيئن انهن جي سماجي زندگي امن ۽ سڪون جو مرڪز بڻجي پوي.

الله تعالیٰ قرآن ڪريم ۾ ارشاد فرمايو آهي. ترجمو: ۽ توهان جڏهن ماڻهن جي وچ ۾ فيصلو ڪريو ته انصاف جو فيصلو ڪريو. بيشڪ الله تعالیٰ توهان کي تمام سٺي ڳالهه جي نصيحت ڪري ٿو. يقيناً الله پاڪ خوب ٻڌڻ وارو آهي. (سوره النساء: 58)

”۽ جڏهن ماڻهن جي وچ ۾ توهان فيصلو ڪريو“ جو مطلب هي آهي ته فيصلو ڪرڻ واري جي لاءِ ٻئي ڌريون برابر هجڻ گهرجن. چاهي اهو دوست هجي يا دشمن. پنهنجو هجي يا پرائو، مسلمان هجي يا غير مسلم، ويجهو هجي يا پري وارو. امير هجي يا غريب. ڪهڙي به قسم جو هجي فيصلي ڪرڻ واري کي غير جانبدار ٿي فيصلو ڪرڻ گهرجي.

زندگيءَ جي هر شعبي ۾ ”عدل“ جي ضرورت آهي. ڪٿي جو ان

جو تعلق اسان جي پنهنجي ذات سان هجي يا مخلوق سان. پنهنجي ذات سان عدل ڪرڻ جو مطلب هي آهي تہ پنهنجي لاءِ لباس، خوراڪ، آرام وغيره جو مناسب انتظام ڪيو وڃي. مخلوق سان عدل ڪرڻ جو مطلب هي آهي تہ انهن جا حق پوري طرح ادا ڪيا وڃن ۽ انهن ۾ ڪنهن بہ طرح جي ڪوتاهي نہ ڪئي وڃي.

عدل جا قسم: (1) عدل انفرادي (2) عدل اجتماعي.

عدل انفرادي: انسان پنهنجي انفرادي زندگيءَ ۾ وچٽرائيءَ جو لحاظ رکي، پوءِ اها جسماني زندگي (کائڻ، پيئڻ، سمهڻ، خوشي، غمي وغيره) هجي يا روحاني زندگي (عبادتون)، يا دنياوي معاملا هجن يا معاشي زندگي (ڪمائڻ) هجي. هر حال ۾ عدل/ اعتدال (وچٽرائي) ۽ برابريءَ کي ملحوظ رکيو وڃي.

عدل اجتماعي: انساني معاشري ۾ انصاف ۽ مساوات هجي ۽ هر هڪ کي پنهنجا حق حاصل هجن. عدل اجتماعي جون ڪجھ صورتون هيٺ ڏجن ٿيون:

قانوني مساوات: سماج ۾ قانوني مساوات جو هجڻ يعني قانون جي نظر ۾ سڀ برابر آهن. ۽ قانون کي سڀني تي بالادستي حاصل هجي. ان ۾ امير هجي يا غريب، افسر هجي يا ماتحت، دوست هجي يا دشمن، پنهنجو معاملو هجي يا ٻئي ڪنهن جو. ننڍو هجي يا وڏو ڪو بہ فرق نہ هجي.

معاشي معاملا ۽ اجتماعي عدل: اسلام جي اقتصادي نظام ۾ هر شخص پنهنجي صلاحيتن ۽ پسند جي مطابق جائز ذريعہ روزگار اختيار ڪرڻ ۾ آزاد آهي. روزي ڪمائڻ جو ڪو بہ ذريعو مثلاً: تجارت، زراعت، صنعت، ملازمت وغيره ڪنهن بہ شخص جي لاءِ منع ناهي. روزي حاصل ڪرڻ جا جيترا بہ وسيلا آهن، انهن کي الله تعالىٰ سمورن ماڻهن جي لاءِ مهيا ڪيو آهي. تنهن ڪري ان مان فائدو حاصل ڪرڻ جو سڀني کي برابر حق حاصل آهي.

اسلام مطابق ڪنهن بيروزگار ۽ معذور جي لاءِ بنيادي ضرورتن جو فراهم ڪرڻ حڪومت ۽ سوسائٽي جو فرض آهي، جيئن ڪو بہ شخص معاشي ناانصافي جو شڪار نہ بڻجي.

عدل واري معاشري جو قيام: معاشري ۾ سڀ انسان بحيثيت انسان برابر آهن. ڪنهن کي ڪنهن طبقي، خاندان، قوم يا علائقي سان تعلق رکڻ جي ڪري فضيلت ناهي. ارشاد باري تعالىٰ آهي. يٰۤاَيُّهَا النَّاسُ اِنَّا خَلَقْنٰكُمْ مِّنْ ذَكَرٍ وَّ اُنْثٰى وَ جَعَلْنٰكُمْ شُعُوْبًا وَّ قَبَآىِٕلَ لِتَعَارَفُوْا ؕ اِنَّ اَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللّٰهِ اَتْقٰكُمْ (الحجرات:13) ترجمو: اي انسانو! اسان توهان کي هڪ مرد ۽ هڪ عورت مان پيدا ڪيو ۽ توهان جا قبيلا ۽ قومون ناهيوسين. جيئن هڪ ٻئي کي سڃاڻي سگهو. بيشڪ الله تعالىٰ وٽ توهان مان وڏيڪ عزت وارو اهو آهي جيڪو وڏيڪ پرهيزگار آهي. گڏوگڏ اسلام معاشري جي سيني معاملن ۾ عدل جو حڪم ڏنو آهي. جنهن سان ئي هڪ سڌريل ۽ انصاف وارو سماج جڙندو.

عدالتي معاملن ۾ اجتماعي عدل: اسلام عدل جو باقاعده نظام پيش ڪيو آهي جنهن کي "قضاء" يا "عدليہ" چئبو آهي. ان جو بنياد رسول الله صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَعَلٰى آلِهٖ وَاَصْحَابِهٖ وَسَلَّمَ جن پنهنجي مبارڪ دور ۾ رکيو هو. حضور اڪرم صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَعَلٰى آلِهٖ وَاَصْحَابِهٖ وَسَلَّمَ جن کي "عدل" جو ايترو قدر خيال هو جو پاڻ ڪريم صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَعَلٰى آلِهٖ وَاَصْحَابِهٖ وَسَلَّمَ جن جڏهن بہ پنهنجا عمال (آفيسر يا قاضي) ڪنهن علائقي لاءِ روانا ڪندا هئا تہ انهن جي انتظامي قابليت سان گڏوگڏ انهن جي عدالتي قابليت جي باري ۾ بہ مڪمل اطمينان حاصل ڪندا هئا.

اجتماعي عدل جا اثرات: اسلام "عدل" جو جيڪو تصور پيش ڪيو آهي، اهو اڄ بہ بنيادي حيثيت رکي ٿو، ۽ اسلام جيڪي اصول ۽ قانون پيش ڪيا آهن اهي اڄ بہ دنيا وارن جي لاءِ مشعل راهہ آهن جيڪڏهن انهن تي پوري طرح عمل ڪيو وڃي تہ ڏکايل انسانيت موجوده

مصيبتن ۾ ڏکن کان نجات حاصل ڪري سگهي ٿي.

معيشت ۾ عدل قائم ڪرڻ سان سڄو معاشرو خوشحال ٿي ويندو آهي ۽ معاشري جو ڪو به فرد بنيادي ضرورتن کان محروم نه رهندو آهي. ”عدل“ زندگيءَ جي سڀني شعبن ۾ برابري به قائم ڪندو آهي. انسان جي زندگي ان وقت بهتر ٿي سگهي ٿي جڏهن زندگي جي سڀني شعبن ۾ خاص توازن ۽ اعتدال هجي.

مشق

(الف) هيٺين سوالن جا تفصيلي جواب لکو:

1. عدل اجتماعي ڪي نظر انداز ڪرڻ سان معاشري ۾ ڪهڙيون برايون پيدا ٿين ٿيون؟
2. توهان جي نظر ۾ اجتماعي عدل قائم ڪرڻ جي لاءِ ڪهڙيون تدبيرون اختيار ڪرڻ گهرجن؟

(ب) هيٺين سوالن جا مختصر جواب لکو:

1. اجتماعي عدل جي معنىٰ ۽ ان جو مطلب بيان ڪريو.
2. قرآن ڪريم اجتماعي عدل جي باري ۾ ڪهڙي رهنمائي ڪري ٿو؟

(ج) هيٺين سوالن جي صحيح جوابن تي (✓) جو نشان لڳايو:

1. عدل عربي ٻوليءَ جو لفظ آهي جنهن جي معنىٰ آهي:

(الف) انصاف قاعم ڪرڻ
(ب) ماڻهن سان سٺو سلوڪ ڪرڻ
(ج) ڪنهن شيءِ کي ٻن برابر حصن ۾ تقسيم ڪرڻ
(د) مظلوم جي دعا کان بچڻ

2. قرآن ڪريم ۾ حڪم آهي تہ عدل ڪريو، چو تہ اهو وڌيڪ ويجهو آهي:

(الف) نيڪيءَ ڪي (ب) فرمانبرداريءَ ڪي

(ج) جنت ڪي (د) تقويٰ ڪي

3. ملڪ ۾ عدل ۽ انصاف قائم ٿيندو تہ معاشرو بڻجي ويندو:

(الف) امن ۽ سڪون وارو (ب) ترقي يافتہ

(ج) عام ڀلائيءَ وارو (د) نيڪي وارو

استادن لاءِ هدايتون

استادن کي گهرجي تہ اهي شاگردن ۽ شاگردياڻين کان حضور پاڪ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَعَلىٰ آلِهِ وَاَصْحَابِهِ وَسَلَّمَ جن جي سيرت طيبہ ۽ صحابہ ڪرام رضي الله عنهم جي حياة طيبہ جي روشنيءَ ۾ اجتماعي عدل تي مضمون لکرائين.

عفت ۽ حياءُ

سکيا جي حاصلات

* عفت ۽ حياءَ جي مفهوم کي بيان ڪري سگهن.
* عفت ۽ حياءَ جو مظاهرو واضح ڪري سگهن.
* عفت ۽ حياءَ جي فضيلت ۽ اهميت سمجهي سگهن.

عفت ۽ حياءَ جي معنىٰ ۽ مفهوم:

”عفت“ عربي زبان جو لفظ آهي جنهن جي لفظي معنىٰ آهي پرهيزگاري ۽ پاڪيزگي ۽ عفت جو شرعي مفهوم آهي: پاڪ دامن رهڻ، اخلاقي پاڪيزگي ڌارڻ ۽ نفساني خواهشن کي قابوءَ ۾ رکي، خراب رستي تي هلڻ، بدڪاري ۽ بي حيائيءَ جهڙن ڪمن کان نفس کي محفوظ رکڻ، ان سان گڏ ٻيو لفظ ايندو آهي ”عصمت“ جو جنهن جي معنىٰ آهي پاڪ دامني، بيگناهي ۽ شرافت. قرآن ڪريم ۾ سچي مؤمن جون ڪيتريون ئي صفتون بيان ڪيون ويون آهن. جنهن مان هڪ ”عفت“ آهي: وَ الَّذِيْنَ هُمْ لِفُرُوْجِهِمْ حٰفِظُوْنَ (المؤمنون:5). ترجمو: ۽ (ڪامياب مؤمن اهو آهي) جيڪو پنهنجي شرم گاهه جي حفاظت ڪندو آهي تنهنڪري اهڙي انسان کي عفيف / عفيفه، عفت وارو (پاڪ دامن) چئبو آهي.

”حيا“ جي لفظي معنىٰ آهي شرم ۽ غيرت. حياءَ جو مطلب آهي: انسان جي اندر هڪ فطري ۽ اخلاقي صفت رکي وئي آهي. جنهن سان انسان خوف خدا جي جذبي سبب بي حيائي ۽ بداخلاقي جهڙي خراب ڪم کان پاڻ کي بچائي وٺندو آهي ۽ برائيءَ کان پري پجڻ جي ڪوشش ڪندو آهي تہ اهڙي انسان کي حيادار چئبو آهي. انسان جي شرافت، عزت ۽ پاڪدامنيءَ جو بنياد ئي حياءَ تي آهي. جنهن ماڻهوءَ ۾ هيءَ صفت جيتري گهٽي هوندي اهو برائي ۽ گناهه وارن ڪمن کان

ايتري وڏيڪ نفرت ڪندو آهي ۽ احڪام خداوندي ۽ اخلاقي اقدار جي پابندي ڪندو آهي.

الله تعالىٰ انسان ۾ پنهنجي وجود کي برقرار رکڻ ۽ نسل وڌائڻ جي لاءِ ڪجھ حيواني ۽ نفساني جذبا رکي ڇڏيا آهن گڏوگڏ ان کي عقل ۽ وحيءَ جي ذريعي جائز ۽ ناجائز ڪمن جو فرق ٻڌائي ڇڏيو آهي. جسم ۽ روح ٻئي پاڻ ۾ لازم ملزوم آهن ۽ ٻنهي کي مناسب توجہ ڏئي انهن جي نشوونما جو خيال رکڻ انسان تي فرض آهي. اسلام بہ هي چاهي ٿو تہ انسان پنهنجي جسماني گهرجن کي عقل ۽ دين جي ماتحت رکي زندگي گذاري. جڏهن ڪو بہ انسان نفساني خواهشن کي عقل ۽ دين جي ماتحت ڪري پنهنجي قابو ۾ رکي ٿو ۽ روحانيت کي حيوانيت تي غالب رکي ٿو تہ ان کي "عفت وارو" چئبو آهي. ۽ جڏهن اهو ناشائستہ ڪمن کان خوفِ خدا جي جذبي سبب پاسو ڪري ٿو تہ ان کي "حيادار" چئبو آهي.

عفت ۽ حياءَ جي فضيلت ۽ اهميت:

عفت ۽ حياءَ اسلامي اخلاق جي فهرست ۾ روح ۽ جان جي حيثيت رکي ٿو. الله تعالىٰ مسلمانن کي عفت ۽ حياءَ جي تعليم ڏني آهي. ۽ هن عظيم گڻ کي سيني اسلامي فضيلتن ۾ مٿاهون قرار ڏنو آهي. رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَعَلٰى آلِهٖ وَاَصْحَابِهٖ وَسَلَّمَ جن جو ارشاد گرامي آهي تہ ترجمو: هر دين جا ڪجھ اخلاق آهن ۽ اسلام جو اخلاق حياءُ آهي. (مؤطا امام مالڪ، حديث: 2634) ٻي حديث ۾ آهي تہ: ترجمو: يقيناً الله تعالىٰ حيادار ۽ پردہ پوشي ڪرڻ وارو آهي ۽ حياءَ داري ۽ پردہ پوشيءَ کي پسند ڪندو آهي. (سنن ابي دائود، حديث: 4012)

حياءَ ۽ غيرت مؤمن جي هڪ اهم صفت آهي جو تہ نبي ڪريم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَعَلٰى آلِهٖ وَاَصْحَابِهٖ وَسَلَّمَ جن ان کي ايمان جي شاخ قرار ڏنو آهي. وَالْحَيَاءُ شُعْبَةٌ مِنَ الْإِيْمَانِ۔ (بخاري:9، مسلم: 30) ترجمو: ۽ حياءَ ايمان جو هڪ وڏو شعبو آهي.

حياءُ هڪ اهڙي صفت آهي، جنهن جي ڪري انسان وڏي ڪان وڏين برائين کان بچي ويندو آهي. جڏهن ڪنهن ماڻهوءَ مان هي صفت نڪري ويندي آهي تہ اهو ڪنهن بچڙي ۽ گناهہ جي ڪم ڪرڻ جي ڪا بہ پرواهہ ناهي ڪندو. نہ ان ڪي پيشماني ٿيندي آهي. ان صورتحال جي پيش نظر حضور اڪرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَعَلٰى آلِهٖ وَاَصْحَابِهٖ وَسَلَّمَ جن ارشاد فرمايو تہ: ”جڏهن توهان مان حياءُ هليو وڃي تہ پوءِ جيڪو وڻيوَ اهو ڪريو.

(سنن ابي دائود، حديث: 4797).

حضرت ابو سعيد رضي الله عنه کان روايت آهي تہ: ”اسان جي پياري نبي حضور اڪرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَعَلٰى آلِهٖ وَاَصْحَابِهٖ وَسَلَّمَ جن سڀ کان وڌيڪ عفت ۽ حياءَ وارا هئا. پاڻ ڪريم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَعَلٰى آلِهٖ وَاَصْحَابِهٖ وَسَلَّمَ جن ڪنواري پرديدار عورت کان بہ وڌيڪ حيادار هئا ۽ ڪا ناپسند شيءِ ڏسندا هئا تہ ان جو احساس سندن چهري مبارڪ تي ظاهر ٿي ويندو هئو. جڏهن تہ بچڙين ڳالهين کان پاڻ سڳورن صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَعَلٰى آلِهٖ وَاَصْحَابِهٖ وَسَلَّمَ جن کي طبعي نفرت هئي.

حضرت ابو هريره رضي الله عنه کان روايت آهي. ترجمو: رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَعَلٰى آلِهٖ وَاَصْحَابِهٖ وَسَلَّمَ جن فرمايو: ايمان جون ستر کان وڌيڪ شاخون آهن جن مان حياءَ بہ هڪ وڏي شاخ آهي.

(بخاري:9، مسلم: 30)

حضرت عمر رضي الله عنه کان روايت آهي: ترجمو: رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَعَلٰى آلِهٖ وَاَصْحَابِهٖ وَسَلَّمَ جن فرمايو: يقيناً ايمان ۽ حياءُ جو پاڻ ۾ گهرو تعلق آهي. جڏهن هڪ ويندو آهي تہ ٻيو بہ هليو ويندو آهي. (الادب المفرد للبخاري: 1313) جڏهن انسان پنهنجي حياءَ کي ختم ڪري ڇڏيندو آهي تہ پوءِ اهو هڪ وحشي درندي وانگر ٿي ويندو آهي ۽ پنهنجي خواهشن جي پويان ڊوڙندو آهي. سنن کان سنن جذبن کي ختم ڪندو آهي ۽ غريبن جو مال غصب ڪندو آهي. ۽ ڪنهن لاءِ

پنهنجي دل ۾ رحم نہ رکندو آهي. خدا جي مخلوق کي تڪليفون ڏيندو آهي تہ ان کي اثر بہ نہ ٿيندو آهي. ان جي انا پرستي ان جي اکين تي اونداهون پردو وجهي ڇڏيندي آهي. جيڪو انسان ان حد تائين پهچي وڃي تہ سمجهي ڇڏجي اهو انسانيت جي حدن کان ٻاهر ٿي ويو آهي.

عفت ۽ حياءَ جا مظاهر: انسان جي عفت ۽ حياءَ جو تعلق نہ صرف ان جي ڪردار ۽ عمل سان آهي، بلڪ ان جي سوچ ۽ فڪر، گفتار ۽ انداز ۾ بہ ان جي وڏي اهميت آهي. ان ڪري هر انسان کي ۽ خصوصي طور تي هڪ مسلمان مرد ۽ عورت کي پنهنجي طرز زندگي ۾ عفت ۽ حياءَ کي اوليت ڏيڻ گهرجي، جيئن اهو معاشري جو باعزت، ڪار آمد شهري ۽ آخرت جي لاءِ تياري ڪندڙ فرد شمار ٿئي، هيٺ ڏنل ڳالهيون قابل توجهہ آهن جن ۾ عفت ۽ حياءَ جي عڪاسي هجڻ لازم آهي:

گفتگو: مؤمن جي لاءِ هي مناسب ناهي تہ اهو گارگند، بدڪلامي ۽ اڻ وڻندڙ انداز ۾ گفتگو ڪري. بلڪ ان کي سٺيون ڳالهيون يا خاموشي اختيار ڪرڻ گهرجي ۽ ناپسند گفتگوءَ کان بچڻ گهرجي ۽ فضول ڳالهين کان ڪراهت محسوس ڪرڻ ئي گفتگو جي عفت ۽ حياءُ آهي.

لباس: اسلام لباس جا بہ مقصد ٻڌايا آهن. هڪڙو تہ ان ۾ ڍَڪ ۽ سَتُر هجي ۽ ٻيو تہ زينت بہ هجي. ان لاءِ مردن ۽ عورتن کي پنهنجي حياءَ ۽ پردي جو لحاظ رکندي اهڙو لباس اختيار ڪرڻ گهرجي. جنهن ۾ هي ٻئي مقصد حاصل ٿين. ان لحاظ کان اهڙو لباس جيڪي حياءُ، پرده داريءَ ۽ اخلاق جي خلاف يا ٻين سان مشابهت رکندو هجي اهو عفت ۽ حياءَ جي خلاف آهي.

اٿڻي ويهڻي: هڪ سچي مؤمن کي پنهنجي روزانہ جي معمولات ۾ هر وقت بي حيائيءَ ۽ نازيبا سرگرمين کان پاسو ڪرڻ گهرجي. قرآن ڪريم مؤمن مرد ۽ عورت کي حڪم ڪري ٿو تہ اهي پنهنجي نظرن کي جهڪائي رکن ۽ پنهنجي عفت ۽ عصمت جي حفاظت ڪن. اهڙي طرح اهي پنهنجي نظر ۽ سوچ کي بي حيائيءَ واري ڳالهہ ۾ استعمال نہ